Leonid Bachynskyj
4414 Brooklyn Ave.
Cleveland, Ohio, U.S.A.

РІД ТА ЗНАМЕНО

1947

УКРАЇНСЬКА
РОДОВІДНА УСТАНОВА

УПРАВА

ОБІЖНИК ч. I
В справі нових оплат за чинності УРУ від дня I червня 1949 року

Високодостойний Добродію !

Від самого початку свого існування УРУ побирала оплати за свої чинності в найменшому розмірі, які тільки покривали власні видатки УРУ.

Вже з введенням нової німецької валюти довелося упростити чинності по оформленню родів, бо тяжко було оплачувати їх в новій валюті. Однак життєвий досвід показав, що чинности мусять бути ще більш упрощені і що всі оплати по оформленню роду не можуть виносити більш I0 марок, до яких ще доходить вписове до УРУ - 3 марки і щорічний знаменний внесок - 3 марки.

Таким чином всі видатки за повне оформлення роду з оплатами на УРУ не перевищатимуть I6 марок. Ось же оформлення роду відтепер стає для всіх цілковито доступним і може бути використане широкими масами українського народу.

Оплати за окремі чинності визначені такі : -

За виготовлення малого знамена в 2 примірниках (для грамоти й архиву)	5,00 мар.
За виготовлення опису знамена	I " "
За " - " малої грамоти	2 " "
За впис роду до Української Родовідної Книги...	2 " "
Вписове до УРУ	3 " "
Щорічний внесок знаменний	3 " "

Хто бажає мати своє родове знамено в більшому розмірі, а окремо від грамоти може замовити його в УРУ. Таке знамено, залежно від виконання, коштує від 20 до 50 марок.

Окрім того УРУ займається пошукуванням в джерелах в справі роду . За ту чинність УРУ побирає три марки.

Одночасно зазначаємо, що відтепер число часопису "Рід та Знамено" коштує замість I0 мар. тільки 2 марки. Дотепер вийшло 4 числа. Число 5-те друкується.

З українським привітом !

УПРАВА У Р У.

"РІД ТА ЗНАМЕНО". Зшиток 4 - 1947 *** "RID ta ZNAMENO" No 3 - 1947
"Lineage and Arms" -"Genre et Armes" - "Abkunf und Wappen"

Privy copy. На правах рукопису.- Друковано 100 пр. - Орган внутрішнього звязку знаменованих родів - В загальну продаж не подається.

Матеріяли до питання за тризуб. /Докінчення/ Проф.Д-р М.МІЛЛЕР ... 1

Знамена українських гетьманів /з 16 мал./ М. БИТИНСЬКИЙ 11

Привісні печатки княжої доби на Україні /3 мал./ Проф. Д-р Я. ПАСТЕРНАК 13

Олександер Лазаревський і українське родознавство. Проф. Д-р О.ОГЛОБЛИН 20

Потомство князя Готшалка /з мал./ Проф. Д-р М.МІЛЛЕР 24

Ройси і Шварцбурґи в українській історії. Д-р В.МАЦЯК 26

Бартош Папроцький. Д-р З.СЕНЮТОВИЧ-БЕРЕЖНИЙ 28

Соборність української крови. /Основи української евгенічної політики/.Д-р Т.ОЛЕСЮК-ОЛЕСЕВИЧ 30

Юрій Нарбут - геральдист. Проф. В.СІЧИНСЬКИЙ 34

Ще про рідкісні імена слов'янського походження в українському назовництві. Проф. Д-р РУДНИЦЬКИЙ 37

Рецензентові "Тризуба" Д-р М.АНДРУСЯК 38

Лист до Редакції. Проф.Д-р Я.ПАСТЕРНАК 40

З думок про родовіду справу 41

І український назвознавчий з'їзд на еміграції. Я. Р-ий 44

З НАШОГО МИНУЛОГО:

Нобілітація ребалізантів Д-р 45

МАТЕРІЯЛИ: - Українські державні інсигнії 46

ЛЮДИ Й ПОДІЇ: - Привітання. - Чи відновлення дворянства? - Архів Департаменту Геральдії 46

НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСІВ: -Проти розбиття родин..... 46

БІБЛІОГРАФІЯ: В.Арсеніев "Малоросійська шляхта" ММ. - Д-р Є.Грицак - "Імена учнів та учениць україн. гімназії в Ярославі Д-р Я.РУДНИЦЬКИЙ..... 47

ОБОВІСТКИ.

-----:::::-----

ОПИС МАЛЮНКІВ В ч.4.

НА ОКЛАДИНЦІ: Знак роботи Ю.Нарбута "Студіум Артіс Україне". 1918 р.

Окрема таблиця з 16 знаменами українських гетьманів роботи М.Битинського. /До статті "Знамена українських гетьманів".

ТАБЛИЦЯ I. З'їзд "Української Родовідної Установи" 11-16 жовтня 1947 р. : - Учасники на залі. Група учасників перед будинком нарад. Виставка родо-та знаменознавства. Група перших членів Управи УРУ.

ТАБЛИЦЯ II. Мал. до статтей про Ю.Нарбута Е.Голлербаха в ч.3. "Рід та Знамено" і В.Січинського в ч.4. Книжкові знаки: - П.Дорошенка, Н.Врангеля, Гербового Відділу Департамента Геральдії, О.Гансена. Окладинки - : "Гербы Гетманов Малороссіи" 1915 /2 фарби/ "Г-втолѣсы" 1916 /5 фарб/

ТАБЛИЦЯ III. Роботи Ю.Нарбута. Окладинки: "Оповідання з української історії" /1918 р./, Часопис "Гербовѣдъ", "Черниговъ" /1916 р.2 фарби/. Видавничий знак "Сіверянська Думка" /1918 р./, фірмовий знак союза кооперативів "Централ" /1919 р., 2 фарби/.

ТАБЛИЦЯ IV. Олив'яні привісні печатки з Галичини: 1.Печатка єп.Косми з саду біля церкви в Крилосі. - 2.Печатка без напису з "Золотого Току" в Крилосі. - 3.Печатка з написом "ДЬНѢСЛОВО" з "Золотого Току" в Крилосі. - 4.Печатка гал.єп.Косми з Крилоса. - 5.Печатка з написом "ДЕНЕСЛОВО" з "Золотого Току" в Крилосі. - 6. Печатка гал.єп. Косми з Залукви біля Галича. - 7. Печатка з написом О ѲЕОДОСІОС з Крилоса. - 8. Печатка з написом "Дьнѣслово" з Белза, пов.Сокаль. /Рисунки чч. 1-3, 5, 8 за оригіналами, чч. 4, 6-7 за М.Грушевським/. Всі печатки дещо побільшені. Мал. до ст."Потомство князя Готшалка".

-------:::::--------

Рід та Знамено | часопис присвячений знаменництву та родовідній справі

РІК I. № 4 — 1947

Проф. Др Михайло МІЛЛЕР.

МАТЕРІЯЛИ ДО ПИТАННЯ ЗА ТРИЗУБ

/ Докінчення /

УІ. Знаки подібні до тризуба.
До цих знаків відносяться всі виображення речей з трьома кінцями. Звичайно ті речі нічого спільного з тризубом не мають, їхні ж схематичні та стилізовані виображення в знаменах, в своєму розвитку, іноді наближаються до деяких модуляцій українського тризуба. Проте подобність між ними випадкова та формальна. Тим то розглядаємо ті знаки яко подібні, але не родинні тризубу. В попередні часи дослідники тризуба, що підходили до питання походження тризуба здебільш ненауково, а формально, шукали цієї випадкової подібности і, зустрінувши якесь виображення, що хоч здалека нагадувало тризуб, відразу оголошували нову теорію походження тризуба. Здається не лишилося ні однієї речи з трьома кінцями, яку в свій час не було висунуто в якості прототипа тризуба. В наслідок того маємо дотепер 25 гіпотез за походження тризуба. В генетиці взагалі маємо закон, за силою якого від одного предка, шляхом зміни поколінь, твориться сила нащадків. В справі з тризубом сталося навпаки. Один тризуб набув десятки предків. Звичайно не будемо наводити тут усіх самозванних предків, бо й теорії, що висували їх колись, вже позабуті. Але ж уявлення за деякі з тих псевдопредків, як за правдиву основу тризуба-знамена, держиться й зараз серед деяких кол, в тим числі німецьких. До таких знаків належить наприклад Корогва. Як відомо корогвою зветься стяг особливої форми з трьома кінцями, які й збили з пантелику деяких дослідників, що не знали ширшого матеріялу. Уперше гіпотезу за походження тризуба від корогви, було висунуто в 1882 р. Тілезіусом. Після того, з перебігом часу було висунуто ще кількось таких же легкодухих гіпотез, але й уявлення за корогву, як за предка тризуба, держиться досі, як мені довелося з тим спіткатись, особливо серед деяких поляків та німців.

Корогва в знаменах розповсюджена найбільш в Польщі, серед шляхетства якої ми налічили до 20 родів з таким знаменом. Зустрічаються корогви також і в Німеччині, звідки вони очевидячки, разом з деякими іншими знаками, як от наприклад руни, дісталися до польського знаменництва. Найбільш повним та каноничним рахується виображення в знамені роду Радван /Рис.207/[x], що, між іншим, походить з Голяндії.

---

x/ Див.малюнки в ч.3 "Рід та Знамено"

Корогви в своїх стилізаціях набувають часом значної зміни. Рис.220 дає найбільш тризубоподібне виображення. Але слід лише порівняти його до рис.219, цей останній до 217, а далі й до 207 - і весь ланцюг спрощення Радвану та наближення його до тризуба, стає наявним, а разом з тим і формальна, випадкова схожість між схемами корогви та тризуба. На рис.209, 208, 211, 210, 213, 214, 219, 212, 216, 218 - бачимо іншу лінію напрямку схематизації, а саме спрощення виображення корогви з трьома рівними та однакової довжини биндами. По другій лінії спрощення бинди поширюються до долу, рис. 215, 221, 222.

Не кажучи про те, що виображення корогви не тільки в своєму основному вигляді не має нічого спільного з тризубом, а навіть і в крайніх схематізаціях, побічникам гіпотези Тілезіуса треба було подумати про те, що корогва заходе в знамена не раніш 15 .стол., відколи і починається її розвиток та схематизація. Між тим тризуб маємо вже на прикінці 10-го ст. в високо розвиненому вигляді. Такий розполіг в часу робить припущення можливости розвитку київського тризуба з корогви -абсурдним.

Другим знаком, що в ньому деяки дослідники думали знайти предка тризуба - єсть виображення грецької літери о м е г и. Взагалі побічників думки за походження тризуба від візантійських літер, було багато: М. Грушевський, А.Соболевський, Болсуновський, Т. Скотинський, в певній мірі О.Пастернак. Також чимало було дослідників, що виводили тризуб від інших візантійських символів, як от: вершок скипетра, трикірій, лабарум, анакія, візантійський геометричний орнамент, то що. Не менша, як що не більша кількість дослідників виводили тризуб від руничних літер і норманської символіки. В цьому відбилася історична дискусія візантістів з норманістами. Принциповою помилкою цих двох ведучих напрямків було те, що вони не бачили і не рахувалися з третім фактором, що відіграв чималу ролю в формуванні та розвитку ранньої української культури. Цей фактор загалом можна назвати романським, і виявлявся він в звязку України того часу з Західною Европою, відомим великим торговельним шляхом: Київ, Володимир, Галич, Краків, Регензбург. Отой культурний звязок та вплив, можемо простежити на археологічнім матеріялі та, частково, з історичних джерел, з 3 ст. до н.д., аж до татарської навали. Для історичних часів найбільш тісні звязки з Західною Европою та культурний вплив останньої, характерні особливо для 10-11 ст.ст.

Омега, як остання літера в грецької абетки, за часів ранньохристіянської символіки, знаменовала кінець світу, memento mori. З розвитком цього символа, його середня частина сполучалася з хрестом. Звідси виникав якір - символ надії та спасіння. Виображення якоря має певне розповсюдження в европейському знаменництві, омега ж зустрічається дуже рідко. Наводимо тут зразок знаменчого знака на рис. 223. Виображення указує на своє церковне походження сполученням знака з візантійськими хрестами. Омега, в своєму розвитку повязується з якорем, але не дає ніяких вказівок на родинність з тризубом і подібність між ними досить віддалена та формальна і не йде далі трьох кінців, які можна знайти й на багатьох інших речах. Але ж ості в тризуба часто вказують на первісне загострення своїх кінців, тоді як у омаги кінці здебільше поширюються, чим репродуцірують, характерне для римських чисел та деяких шрифтів Середневіччя, закінчення простих сторчових ліній в горі - короткими поперековими рисками.

Слідуючим знаком, формальної подобністи до тризуба, що мав у свій час значну кількість побічників, яко предок тризуба, є р у н и. Гіпотезу походження тризуба з руничної монограми, було висунуто гр. І.Толстим в 1882 р., її підтримували І.Орешников, Кунік, Болсуновський, Чернев. Цікаво, що з цих учених чотири були нумизмати з фаху. Вони звикли до монограм на монетах, відтак і в товмаченні київського тризуба виходили з монет Володимира. Інших же виображень тризу-

ба не брали на увагу, та більшість їх в ті часи ще й не була відома.

Рунична абетка походить безпосереднє від Етруської. Остання склалася в Етрурії та досягнула повного розвитку вже в 5-4 ст.ст. до Р.Х. В дальшому, зрістом римської держави, культури та письменства, замісць етруського письма і тут запанувало латинське. В сусідних же країнах, Венеції та Ілірії, етруські літери зберегаються ще кілька сторіч у кельтів. Під впливом кельтської культури ця абетка з'являється в 2-му ст. н.д. в трохи зміненому вигляді в Богемії, у німецького племені Маркоманів, після чого розповсюджується поміж іншими німецькими племенами, яко руничне письмо. Так виникають руни. Основна, старіша форма руничних літер була виключно простолінейна, бо довгий час руни вирізувалися на дереві та висікалися на камені. Очевидячки з 5-го ст. н.д. у германських племін, що приймають християнство, руничне письмо починають вживати й на пергаменті. Так у готів, що раніш за всіх прийняли християнство, біблія Ульфіли вже була писана руними на пергаменті. В умовах нової техніки письма, деякі прості риски рун починають заокруглюватись. В ті ж часи розповсюдження християнської релігії та культури серед германських племен витісняє руничне письмо та заміняє його латинським шрифтом. Найпізніше християнство розповсюджується в Скандинавських краях, де й руни держаться найдовше. Масове розповсюдження руничного письма охоплювало країни нинішньої Франції, Германії, сточища Дунаю, Ютландію, Скандинавію та Ісландію. З нахідки окремих написів відомі на Волині та на о-ві Березані. Найбільшого розвитку руничне письмо набуває в 8-10 ст.ст., після чого уживання рун зберегається лише в Скандинавії до 12 ст. Окремі випадки уживання руничного письма зустрічаються найдовші часи в Данії, аж до 13 ст. головним чином в церковних записах та написах.

Деякі руни, в якості основного знака увійшли в знамена та Hausmarke германських родів і, під впливом германської культури, зайшли і до деяких старопольських знамен. Во всіх випадках руни в знаменах зберегають свій вигляд незмінним, не набуваючи жадних стилістичних змін.

Рунична літера Eluhs, або як її звуть деякі дослідники - Manrune, від якої виводять київський тризуб побічники його руничного походження, має тут форми, при яких згук, що вони його передають, лишається той сам. Ці три форми літери Eluhs наведено на рис.224, 228 та 229. Основною, найбільш розповсюдженою та найстарішою, єсть форма на рис. 224. Її зустрічаємо ще в Північно-Етруській абетці. На рис.рис.225, 226, 227 та 227/а наведено ті модуляції, що їх набуває основна руна Eluhs в умовах розвитку, письма на пергаменті. Останні з цих форм я бачив на пізніх пергаментах 11-12 ст.ст., причому найбільш тризубоподібна форма 227 а зустрічалася найрідше.

Таким чином основною, ортодоксальною формою руни Eluhs єсть фігура 224. Органічна, якісна різниця цієї руни від тризуба полягає в тому, що 1/руна Eluhs не має одного з головних та обов'язкових елементів тризуба - поперекової основи, і її бічні "ості" відходять безпосередньо від стрижня. 2/ Руна Eluhs ніколи не має середньої ості довшої за бічні. 3/Руна Eluhs ніколи не дає будь яких вказівок на зазубні або загострення своїх кінців. Навпаки, в "пергаментових" формах руна набуває навіть на кінцях короткі поперекові риски. Між тим загострені кінці, загострені леза середньої та внутрішні бічних, як і довша середня вість - риси характерні для модуляції так українського тризуба, як і тризубів европейського знаменництва. Во всіх випадках, які нам доводилося бачити, будь які руни, так на письмі, як і ті що зайшли в знамена, зберегають повністю свою форму, не наближаючись ніколи до будь-якої з різноманітних модуляцій тризуба. /Рис.230/.

Ці явища примушують думати, що руна Eluhs, , як і виображення деяких інших речей, має лише формальну подібність до тризуба. Яко фігура Eluhs, має свою окрему та самостійну історію, без ніякої спільної генези з тризубом. Це дає нам підстави віднести ту руну до знаків подіб-

них до тризуба, але не до його родичів.

Крім наведених вище знаків подібних до тризуба, висувалося ще багато гіпотез, що бачили в тризубі виображення таких речей, як от диканікій, трикирій, анакія, якір, шором, лук з стрілою, ціла арматура, портал, голуб, ворон і т.д. Але то вже такі речі, що ступінь їх подібности до тризуба залежав виключно від ступеня фантазії автора й окремого перегляду ті гіпотези навряд чи потрібують.

Деякі висновки. Зводячи підсумки наведеного вище перегляду виображень тризуба та тризубоподібних фігур в европейському знаменництві, можна зробити слідуючі попередні висновки.

Тризуб в европейському знаменництві має два вирази, різні по своєму стилю, часу, та очевидячки і по походженні. Тризуб пізнього середневіччя - звичайно в повному вигляді та реалістичній трактовці. Виникає в знаменництві не раніш 15-го ст., під впливом історичної та літературної традиції. Тризуб, що виникає ще в ранньому середневіччі,- звичайно його бойова частина, часто в схематизованій формі. З цих двох груп виображення тризуба, друга уявляє собою для нас найбільший інтерес, бо тут зустрічаємо виображення тризуба, що майже повністю збігаються з простішими виображеннями українського тризуба. Деякі схеми тризуба европейського знаменництва, уявляються найдавнішими своїм походженням, очевидячки старішими за український тризуб кінця X - XII ст.ст. Через те вони ніби то вказують шлях, який пройшов український тризуб, поки з'явився перед нами вже в високорозвиненій формі. Генетичний звязок між давнішими европейськими тризубами та укрпінським тризубом цілком імовірний і логичний відносно часу. Можна думати, що попередники українського тризуба 6-9 ст.ст. були дуже близьки до европейських схематизованих тризубів в знаменах, що походять очевидячки з тих же часів.

Появлення схематизованого виображення тризуба в Европі, в якості символичного та родового знака на початку середніх віків, гадаємо одночасним та сумісним з появою знака ангона та, можливо, деяких інших символічних фігур, та становимо появу і розповсюдження в Европі цих знаків в безпосередню залежність від так званого "готського", або як його звали в Европі-"меровінгського" стиля, що склався в Причорноморьї в 3-4 ст.ст. н.д. Виробничими осередками витворів цього стилю до кінця 4-го ст. правив Пантікапей, можливо Наддніпрів'я, а далі - Византія. Вироби цього стилю розносились та розповсюджувалися шляхом торгівлі та переселень народів, по сточищах Нижнього Дону до Середньої Волги і по Камі до Біармії. Окремі речі знаходяться аж по той бік Урала, в Західній Сибірі. По сточищу Кубані до північної Осетії, де маємо їх особливе скупчення. Мабуть найбільша кількість речей готсько-меровінгського стилю на Україні відома з Криму та сточища Нижнього й Середнього Дніпра. За часів великого переселення народів меровінгський стиль з його орнаментацією розноситься готами, аланами, можливо гунами та іншими народами, по всій Европі. Через Молдавію, Валахію, Угорщину, по всій середній Европі аж до Еспанії включно, захопивши повністю Великобританію, Ісландію і Скандінавію. В останній навіть, за силою відносної відсталости в розвитку скандинавських країн, їхньої ізольованости та пізньому розповсюдженню християнства, меровінгський стиль, що зветься тут стилем "Wikingerzeit", набуває місцевого характеру і задержується тут принаймні до 12 ст. Сучасна наука ще досить не розробила цих питань, а через те й не дооцінює той величезний вплив та значіння, що його мали "меровінський" стиль та матерьяльна культура, перенесені з Надчорномор'я в Европу, для дальшого складання та розвитку европейської культури. Цей вплив не обмежувався стилем металевих прикрас та мистецьких виробів, він відбився також на зброї, убранні та інших явищах матерьяльної культури. Досі, наприклад, в Европі кіннота, озброєна списами, називається уланами, від алан, що уперше перенесли списи до Евро-

пи, а кіннота озброєна шаблями -зветься гусарами від хазар, від яких Европа перейняла цю зброю.

Поки що не можемо точно виявить та вказати цей шлях з берегів Чорного моря до Середній Европи для тризуба, але він ніби то з достатньою ясністю визначається групою символичних знаків "меровінгського" стилю, в тому числі родичами тризуба - ангоном.

Зустрічаємо ангон в ріжних формах стілизації на сарматських золотих бляшках, рис. рис.200, 202, в аланських родових тамгах на рис. 203. На рис.201 золота бляшка має форму зміненого стилізацією тризуба. Далі зустрічаємо ангон на начільнику золотої корони "поліхромного" стилю, кінця 4-го ст., з Пантікапею /рис.200 а/. Ще далі таж форма повторюється на европейських коронах раннього середневіччя /рис.200 б/, на навершках скипетрів, в знаменництві, де ангон, як то ми згадували, набуває масового розповсюдження та самих ріжноманітних форм. Для дальшого виявлення шляху та теренів розповсюдження всієї групи знаків, дуже важно було б зібрати відомості за елементи українського народнього геометричного орнаменту, що в багатьох випадках цілком тотожні основним елементам "меровінгського" стилю. Всі данні говорять за те, що найдавніші схеми тризуба відносяться до групи цих же знаків, та пробили разом з ними той же шлях розповсюдження з берегів Чорного моря по всій Европі, в наслідок великого переселення народів. До Київської держави тризуб, яко елемент "меровінгської орнаментальної символіки", міг дістатися найшвидче із Скандінавії, в якості родового знака предків князя Володимира. На цей шлях указують і знахідки тризуба біля Ладоги, біля Новгороду на "Рюріковому городищі" та в Естонії.

Таким міг бути шлях, що його відбув тризуб з кінця 4 ст. з берегів Чорного моря і аж до Київа десь у 9-10 ст.ст. Звичайно, поки що це є лише робоча гіпотеза, що вимагає дальших дослідів та накопичення матеріялу, але разом з тим вона вказує і напрямки дальших розшуків.

Гадаємо, що предків українського тризуба треба шукати серед сармато-аланських родових тамг та "загадкових знаків Причорномор'я", а далі серед символіки "меровінського" стилю Середньої Европи та Скандинавії. Таким чином в історії тризуба ніби то намічаються етапи його розвитку та шляху, разом з розвитком культури та цивілізації - 1.Схід та античний світ. 2.Геленистично-причорноморська культура. 3.Меровінгська доба в Европі. 4.Український тризуб. Переживання глибокої давнини ранніх форм тризуба, разом з іншими фігурами тієї ж групи, дійшли до наших днів в европейському знаменництві, в українському народному орнаменті геометричного стилю, в рітуальних виображеннях тризуба в Підкарпатті та в тамгах деяких народів Надчорномор'я.

Література до тризуба в европейському знаменництві:

1. J.Siebmacher.Das grosse und allgemeine Wappenbuch. I-й том 1854 р. і до 1944 р. За 90 років видано 617 випусків, в 52 томах.
2. I.B.Rietstap. Armorial General. Berlin, 1934, 6 t.
3. Le comte Theodore de Renesse. Dictionaire figures heraldiques. Bruxelles. 1-7 t. 1894-1903.
4. B.Koerner. Handbuch der Heroldskunst. Görlitz, 1920-1930, 4 t.
5. Alfred Brenfer. Kunst-Wappen und Handwerter - Insignien.Frankf.1889.
6. Deutsche Wappenrolle burgerlicher Gelehlehter.tt.1-8.Leipzig,1935-194
7. Wappenbuch der Marschlandschaften. Brem, 1923.
8. Schlesisches Wappenbuch, Görlitz, 1938, t.1-2.
9. Geschlechts - und Wappenbuch des Konigreichs, Hannover, Han.,1843.
10. F.Lorenz-Meyer. Hamburgische Wappenrolle. Hamburg, 1912.
11. Muhlhauser Wappen-Buch, Görlitz,1934.
12. Georg Meyermann. Göttinger Hausmarken und Familienwappen.Götingen, 1904.
13. C.Marstrander.Om runere og runenavnenes oprinnelse. In.Norsk Fidokrifs för Filologi. I.O., 1928.

VII. З півдня чи з півночі?

Український тризуб в його давніших відомих нам виображеннях кінця 10-го - початку 11 ст.ст. вже виступає в різноманітних та складних формах стилізації. Зразки таких особливо роскішних трактовок тризуба можна бачити на бронзових дармовісах рис.рис. 7 - 11. Дармовіси очевидячки були ознакою влади, що носили на грудях посадники та воєводи, призначені Великим князем на управління окремими волостями. Очевидячки всі відомі нам дармовіси відносяться до часів Ярослава Володимировича /1019-1054 рр./, на що вказують і історичні обставини і основна форма тризуба на деяких дармовісах /рис.7,10/. Таку ж складну форму бачимо і на рис.16,17 і на бляшці до паса з Приладожжя на рис.12. Але таку ж різноманітну та досить складну стилізацію знаходимо вже й на давніших відомих нам виображеннях тризуба Володимира /980-1015/ - на монетах та цеглі Десятинної церкви. /рис.1,2,3,4,5,6/.

Ці складні форми тризуба доводять, що до його появи в Київській державі, він вже проробив довший та складний шлях свого розвитку. Тим то з самого початку тризуб повстає перед нами яко складна орнаментальна фігура, що в багатьох своїх виразах вже загубила більшість своїх реалістичних рис. Немає сумніву в тому, що попередні київські князі, предки Володимира, мали свій знаменницький знак і цим родинним знаком і був тризуб, очевидячки в більш примитивному, схематичному вигляді. До нас дійшли поки лише тризуби Володимира, оскільки він перший з Київських князів почав карбувати гроші та становити муровані будівлі. Маємо дві знахідки тризуба зі сточища р.Волхова: 1/Мосяжна бляха до паса з Приладожжя /рис.12/, та 2/Дармовіс з Рюрюкова городища біля Новгороду /рис.11/. В обох випадках в місцях мають ся культурні поклади старші за добу Володимира. На жаль обидві знахідки не датовані точно умовами стратиграфії, але по характеру фігур ці знахідки відносяться ймовірно до часів Ярослава Володимировича. Аджеж не губимо надії на те, що в дальшому будуть знайдені виображення тризубів і на речах Володимирових попередників. Ці ознаки можна сподіватися знайти лише на зброї, прикрасних та інших речах, що належали персонально тим князям. Нашу надію підтримують постійні нові знахідки тризубів, на просторі від Карпат до Тамані, здебільшого на металевих прикрасах та зброї.

Дуже старе істнування знака київських князів, які вживали його яко ознаку своєї власности /Володимир, а се його сребро/. В значінні знака власности "міти" згадуються в Руській Правді. В цьому ж значінні тамги, тавра, клейна, печатки - вживаються від перед'історичних часів і аж до наших днів, особливо ж тавра, як позначення на конях. В стадії патріярхального родового устрою, основне майно, в тому й худоба, належать цілому роду, який для відзначення своєї власности вживає родову тамгу, що належить цілому роду, яко соціяльній організації. Ці тамги мають вигляд простішої фігури, зробленої рисками. В такому вигляді та значінні тамги дожила до наших днів у народів, у яких досі збереглися найбільші переживання родового устрою, як от у волзьких фінів, почасті татар, козаків та, особливо, у черкеських племен. З роскладом родового устрою, власність на майно, в тому числі й худобу, переходе до окремих родин, з яких раніше складався цілий рід. Господарем родини та її майна вже є її голова /газда, кмет, господар, хазяїн, "большак" у москалів/. Він уже є й носієм родинного знака власности. Відтак той знак вже не тамга, а тавро, або родинний /фамілійний/ знак. Після смерти господаря, його майно та всі права, разом із знаком, переходять, яко спадщина, до його синів, що з них кожний очолює вже нову родину. З розвитком февдального устрою в його класичній /середньо-европейській/ формі, та утворенням лицарства, родинний знак, що й раніше становився на зброї, переноситься в великому розмірі на щит лицаря. Знак пов'язується з щитом, яко своїм тлом та оформленням. Відтак виникають знамена.

Цей процес становлення знамен відбувається в Европі після 10 ст.н.д.

Звертаючись до українського тризуба бачимо, що він дає високі та розвинені форми, що становлять його вже далеко вище родової тамги. В деяких випадках, як от на дармовісах, тризуб наближається до знамена, але правдивого знамена ніколи не сягає. Разом з тим тризуб, яко основний знак, переходячи від батька до сина, кожен раз дістає якоїсь індівідуальнoє відзнаки, що також неможливе для правдивого знамена. Відтак в українському князівському тризубі, маємо типовий родинний або фамільний /не родовий/ знак, що посідає переходове місце між тамгою та правдивим знаменом.

Тризуб Володимира безумовно мали й його попередники. Оскільки вони були скандинавського походження, можливе скандинавське походження й цього знаку. Тим більш, що февдальний устрій Київської держави складався під скандинавським впливом, як то бачимо хотя б і з февдальної термінології старогерманського походження, як от король, князь, витязь, бояр, дружина і т.д., або й з самого державного устрою київської доби. Византійського походження була духовна культура, як і пов'язані з нею будівництво, ремісниче виробництво та малярство. Ця культура прийшла на ранне-февдальний устрій, що в основному вже формувався.

Що до побічників византійського походження тризуба, то бачимо величезну помилку в самій основі цієї концепції. Помилка полягає в тому, що "візантійці" підходили до тризуба цілком формально, схоластично, відриваючи його від того історично-соціяльного середовища, що його створило. Щоби переконатися в тому, досить переглянути всі візантійські теорії походження тризуба. Окрім зовнішньої випадкової подібности тризуба до якоїсь речі візантійського походження, чи вжитку, ніяких доказів більш не наводиться. Далі починається більш чи менш остроумна схоластична еквілібристика, побудована на ріжних догадках, припущеннях та натягненних. Між тим тризуб, як і всяку форму прояву культури, треба розглядати та досліджувати на тлі всієї сукупности історичних явищ соціяльного та історико-культурного порядку.

Повертаючись до Греції бачимо, що тут, завдяки природним умовам сточища Егейського моря, дуже рано виникає висока цивілізація. Вже в гомеромському періоді / 12 - 8 ст.ст. до н.д./ відбувається росклад родового устрою та формування клясового рабовласницького суспільства. В наслідок того формуються перші дрібненьки держави - поліси з містом -твердинею на чолі. Ці то полоси, що прийшли на зміну патріярхального роду, переймають від нього яко спадщину й родову тамгу, що робиться знаком того міста. На всьому протязі класичного періода маємо ті знаки /не знамена/ для всіх грецьких полісів, причому іменно яко знаки данного поліса, а не держави, в цілому, або якогось окремого роду. Завдяки такій судьбі родових тамг, що перейшли на знаки полісів, ніякі роди, чи родини, чи окремі персони в античній Греції знаків не мали. В дальшому, з розкладом вже рабовласницького суспільства, февдальний устрій в Візантії складається під впливом східньої великої сасанидської держави та її культури. Тим то февдалізм в Візантії значно відмінний від класичного европейського. На чолі держави стає централізована однолична влада імператора, типу східнього деспота. При такій побудові февдалізму, вже не може бути можновладних февдалів, подібних до европейських герцогів, князів, графів та баронів, а тому в грецькій мові і немає назов для цієї февдальної драбини. Натомість тут складається величезний двір з великою кількістю придворних чинів. При такому февдальному устрою східного типа, вже не може бути шляхетного лицарства з його культурою. Таким чином в Візантії не могло бути й не було ніяких знамен, чи родинних знаків.

То як при таких історичних передлокладах та фактичних умовах,

можна товкмачити за якесь запозичення, чи занесення тризуба, яко знамо-на з Візантії?

Велике значіння до питання за тризуб мала була б художньо-історична аналіза стилізації всіх відомих нам досі модуляцій українського тризуба. Отже маємо своїх істориків мистецтва та культури, то будемо сподіватися, що колись і вони зглянуться й на наш тризуб.

З перших зразків тризуба Володимира і до найпізніших, особливо на святочних, декоративно стилізованих його виображенних, маємо в основі стилізації -плетінку з стрічки. Цей докорум плетеною стрічкою, є характерний так для скандінавського мистецтва, як і для малоазійського та візантійського того ж часу. В Скандинавії зустрічаємо його більш на металевих виробах, де він з'являється ще запізньо-римську добу /3-4 ст. ст./, розвиваючись надалі довгий час, та набуваючи за добу викінгів /9-12 ст.ст./ найбільшого розповсюдження та гіпертрофичного барокового розвитку. В ці часи зустрічаємо плетінку на фібулах, на дерчаках та пихвах мечів, в різбі на дереві та на камені. В останній стадії розвитку плетенкового орнаменту, стрічка часто переплетається з шнуром, також сполучається з стилізованими виображеннями звірят, що здебільше нагадують вовків або псів / Tierornamentik /. Основне використання плетінки-заповнення всієї зовнішньої поверхні якоїсь речі. Найбільш відомі і розповсюджені у нас зразки орнаментації плетінкою - великі черепаковидні бронзові фібули. Маємо значну кількість їх з Гніздовського могильника /біля м.Смоленського/, з норманських поховань біля м.Чернигова /розкопи П.Смолічова/, та інші. Стрічковий орнамент, але трохи іншого характеру, маємо на турьїх рогах з Чорної могили в Чернигові.

Византійську плетінку зустрічаємо здебільшого на камені в церковній орнаментації на капітелях колон, на домовині Ярослава Мудрого, в мініятюрах Ізборника Святослава та інш. Візантійська плетінка принципово відріжняється від скандинавської насамперед тим, що тут вона не криє всієї площі, лише творить самостійний по формі орнамент, на невтральному тлі.

Після порівнання тризубів в їх найскладнішому вигляді, як от на дармовісах, з відповідними орнаментами скандинавськими та візантійськими, відразу кидається у вічі подібність до скандинавських декоративних речей та бронзових прикрас. Цікаво до того, що характеру стилізації тризуби нагадують не сучасне їм мистецтво " Wikingerzeit ", а попереднє " Wendelzeit ", з 7-8 ст.ст. Але повної тотожності - не маємо. При пильнішому розгляді бачимо, що на тризубах орнамент більш стрічковий і дає трохи певної плетінки /рис.5-11/, так до того ж лише творить саму фігуру тризуба, в будь який складній формі і, лише в окремих випадках, разом з обрамленням, заповнює всю площу. /рис.рис.7-8/.

Разом з тим зустрічаємо в декоративній стилізації тризуба - звірячий стиль, але в вигляді птахів /рис.рис.8,10/ які й характером стилізації тягнуть більш до Візантії. Так на дармовісі /рис.10/ маємо пташка близького до деяких стилізацій пташків на мініятюрах Ізборника Святослава, та особливо до деяких стилізацій пташків на українських рушниках з орнаментом східнього походження /ломане дерево з пташками/. В цілому декоративні стилізації тризуба роблять враження якогось виродження плетінки, якоїсь своєрідної, орігінальної переробки скандинавського в основі стилю, міцними візантийськими впливами. Цілком окремо стоїть тризуб, що його знайшов 1935 р. Проф. Я.Пастернак під час розкопів на Княжому Дворі, в старому Галичі. Виображений в контурі також стрічкою, він дає основну форму досить розповсюдженої в сасанидському та візантійському декоративному мистецтві квітку-лотос.

Таким чином і в цьому надзвичайно важному питанні художньо-історичного стиля тризуба, не маємо ніякої картини, а ні остаточних висновків, також за браком фахових наукових дослідів. При такому стані можемо лише відзначити це питання та поставити його на чергу. Літаратури

по скандинавському та візантійському мистецтву є досить, так що такі досліди для фахівців не уявляють будьяких труднощів. Висновки ж тих дослідів були б надзвичайно важні.

УІІІ. Деякі аналогії до тризуба.
В праці "Пояснення тризуба, габа Великого князя київського Володимира Великого". 2-е вид. Прага, 1941 р., автор її О.Пастернак весь час твердить походження київського тризуба від тризуба понтійського та Боспорського цісарства, тоб то від правдивого тризуба в його реалістичному виображенні. Переходячи ж до детального розгляду та опису цього знаку, несподівано, і всупереч самому собі, каже, що "Київський тризуб - це нарисований образок з фігур старовинної зброї, як лук, меч та інші старовинні воєнні приладдя, зложені в один образок-фігуру або піраміду". Таким родом автор висуває нову гіпотезу про те, що тризуб уявляє собою т.з. арматуру. Далі, описуючи "родову незмінну ознаку київського тризуба", той же автор наводить рисунки основної схеми тризуба, на яких також несподівано і без будь яких пояснень, дає виображення не тризуба, а двозуба з широким кутом, що відходить униз від основи, замість звичайного стріжня /рис.38,39/. Де ділась середня, найважніша для розуміння тризуба вість, - автор не каже нічого. Так саме і трьохкутник в основі тризуба зовсім не реквізіт схеми тризуба і маємо такий, поруч з іншими стілізаціями стріжня, лише на срібній монеті Володимира /рис.4/. Гадаємо, що основною схемою тризуба, тим разом і князівського, є тризуб з довшою середньої вістю та стріжнем, або руркою, що відходять униз від основи, для насаджування знаряддя на ратище. /Рис.40/. В київському тризубі доказ його походження від правдивого тризуба-знаряддя, крім основної схематичної форми, бачимо в тому, що середня вість в первісному виображенні нагострена з обох довгих боків та накінці, як меч, або кинджал /обоюдогостра/. Бокові ж ості завжди загострені по довгих боках обернутих до середини, та також на кінцях, як шаблі. Цю форму бічні вісті зберігають яко реквізіт у всіх формах стилізації, що завжди править доказом данної фігури від певного тризуба. /Рис.рис.1,2,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17/. Стріжень в первісному вигляді також має реалістичну форму з гострим кінцем. Під час розвитку форми тризуба, дуже рано виявляється тенденція дегенерації середньої вісті. Вже в Володимирових тризубах маємо всі градації від повної середньої ості /рис.4-5/ через її рудіменти /рис.1/ до цілковитого зникнення /рис.2/. Але в усіх цих випадках, як і в пізніших двох остних тризубах /рис.15/ маємо дуже виразні бічні ості, які беззмінно переховують свою форму у всіх модуляціях і вказують на походження данного типу від певного тризубу. В деяких випадках, на місце середньої ості, що зникла, маємо хрест або півмісяць /Рис.рис.16,17/. І тут так саме одна бічна вість, що збереглася від первісної схеми, в обох випадках має тут реалістичну форму.

За часи князівської доби після Ярослава, тризуб, як знак великого князя, розпорошився на фамильні знаки, окремі для кожної князівської родини. Разом з тим, поруч з ріжноманітними модуляціями, що ведуть свій початок від правдивого тризуба, з'являється та розповсюджується новий знак, цілком інакший в своїй схемі /Рис.41/. Цей знак умовно називаємо "кривим двозубом". Треба сказати, що звичайний двозуб, що по формі цілком тотожній тризубу і відріжняється від нього лише звичайно відсутністю середньої вісті, відомий ще з часів глибокої давнини, вже в месопотамській мітології.

Теж саме бачимо і в старих типах тризубів та двозубів европейського знаменництва. Тут всі модуляції та схеми тризубів та двозубів - тотожні і не викликають сумніву в тому, що двозуб уявляє собою одну з форм тризуба, котра була обумовлена очевидячки пристосуванням тризуба для ужитку в якості бойової зброї. Такий двозуб, що зберігає риси тризуба, відомий і серед модуляцій київського тризуба, вже від часів Володимира /[illegible]/.

/Рис.2,11/. Характерним для нього залишається завжди простий стрижень. Вічні ж ості, як і в тризубах, можуть зачинатись назовні /рис:рис.36, 37/. Шляхом цієї то зміни виникає відомий ще у сарматів, поруч із тризубом, ангон, що набув такого величезного розповсюдження надалі в европейському знаменництві /рис.25,26/. Між тим стрижень завжди лишається простий і немає сумніву в тому, що всіх цих випадках, як би не була схематизована та змінена фігура, маємо перед собою знаряддя, що лежить в основі виображення. Інакше враження робить кривий двозуб. Тут загинаються назовні не тільки ості, але й стрижень. Поставить загин стрижня в безпосередній звязок з загином остей за силою закона кореляції, навряд чи можна, бо маємо низку виображень правдивого двозуба та всіх ангонів - простий стрижень. Кривий двозуб вже не має спільного ні з тризубом, а ні з правдивим двозубом і найбільш скидається на надчорноморські варварські значки - тамги сарматські, татарські та черкеські.

Кривий двозуб в ріжних модуляціях, був значно розповсюджений серед українських князів пізніших часів князівської доби. /Рис.рис.18,19, 27,28,29,30,31,32,33,34,35/. Можна гадати, що кривий двозуб має інакше від тризубу походження і не має з ним генетичного звязку. Добір відповідного матерьялу та дослідження цього питання, також стоїть на черзі перед дослідниками українського тризуба. Звертаємо тут увагу на маловідомий факт, на велике розповсюдження модуляцій кривого двозуба разом з тризубом, яко сармато-аланських родових тамг та родинних знаків танаїтських династів. Деякі виображення кривого двозуба у аланів дуже близькі до кривих двозубів наших князів /рис.18-20/. В Новочеркаському музеї зберігалися 2 великих мармурових плахи з руїн Танаїсу, біля хут.Недвигівки. Один широкий бік на кожній з них, гладко обтесаний, вкритий ріжними тамгами, висіченими на мармурі зубилом. Можна думати, що то якісь списи аланських родів Танаїсу. Дві мармурові плашки звідти ж також з ріжними тамгами, знаходилися в Ростовському н/Д. музеї. У мене випадково збереглися кліше з цих плашок, яке було виготовлено в свій час до друку. З цих кліш і наведені криві двозуби на рис.20,21,22,23. Проф.П. Леонтьєв, що розкопував руїновища Танаїса в 1853 р., писав про знайдені там інскріпції на мармурових плахах, що "на багатьох написах - виображений символичний знак". Ще в 1940 р. на площі акрополя руїн Танаїсу, валялася велика мармурова брила, на якій тесана поверхня вже вивітрилася, але ще можна було помітити кілька тамг. В Новочеркаському музеї зберігалася також велика надгробкова стела, також з Танаїсу. На тій стелі - великий прекрасно оброблений знак тризуба, під яким інскріпція в грецькій мові. /Був виданий В.Латишевим: "Танаитская плита с надписью Боспорського царя Тиберія Юлія Евпатора". Матерьяли по археологіи Россіи. Вып.IX, СПБ., 1891 г./ Цікаво, що вже в сарматських тамгах кривий двозуб зустрічається поруч з тризубом, що також говорить за його окреме походження. В 1891 р. в околицях Керчі, в пограбованих могилах, поміж іншого реманенту, було знайдено розкішну кінську узду, з позолочених брондзових та срібних платівок, саджених сердоліками та червоним склом /Отчет Имп. Археолог.Ком. за 1891 г., СПБ. 1893/. На двох з цих платівок мається виображення родового знаку, у вигляді кривого двозуба з тризубом /Рис.24/. Деталью цього знаку є зірка над двозубом, яка з конструктивного боку відповідає хресту або півмісяцю над двозубами Ізяслава /Дмитра/ Ярославовича та Святополка /Михайла/ Ізяславовича /Рис. рис.16,17/. З Причорноморьа взагалі відома вже значна кількість різноманітних знаків, серед яких - чимало тризубів та двозубів. Але вони ще не були ні зібрані, ані зведені докупи. Маємо лише попередню розвідку І. Мешанинова "Загадочные знаки Причерноморья" Л., 1933 р.

Значний інтерес мають також тамги кримських татар, опубліковані О.Акчокракли в "Известиях о-ва истории, археологии и этнографии Тавриды". Симферополь, 1927 р. Особливе значіння тамг та взагалі символографії кримських татар, полягає в тому, що вони в значній мірі змішалися з крим-

ськими готами, які зберегали свою мову ще в 16 ст. Вплив кримських готів на татар не міг не залишити слідів.

Рівнобіжно з сармато-аланськими тамгами, не тільки не дослідженими, але ще й не зібраними, маємо ж у сарматів золоті бляшки-нашивки на одяг, в вигляді стилізованих форм тризуба та анкона. Ці знаки було рознесено на Західній Европі за часів великого переселення народів, разом з так званим готським або меровінгським стилем. В дальшому ці знаки лягли в основу великої кількості европейських /в тому числі і скандинавських/ знамен. Гадаємо, що в символографії часів великого переселення народів, або раніш, знаходиться пень усіх наших княжих знаків. В генезі та розвитку тризуба ніби визначаються три доби - етапи. Перший - Причорноморський, до кінця 4-го ст. н.д. Другий - Европейсько-Скандинавський з 5 до 10 ст. Н.д. Третій - Київсько-український з 10 ст.н.д. Звичайно, покищо - це робоча гіпотеза, що намічається попередніми дослідами та указує шляхи дальших розшуків.

------:::------

М.БИТИНСЬКИЙ

ЗНАМЕНА УКРАЇНСЬКИХ ГЕТЬМАНІВ

Один з кращих знавців нашого історичного знаменництва, славний графік Ю.Нарбут, спорядив був гарну збірку українських гетьманських знамен, видану в Петербурзі ще до І-ої світової війни під назвою "Гербы гетьманов Малороссіи".

Та невеличка Нарбутовська збірка обіймає 13 знамен, виконаних графічно в шабльонах однакових барокових щитів з відповідним оточенням. Всі щити, шоломи, покривки та нашоломники з трьох страусевих пер мають на гетьманських знаменах однакову рисункову форму. Видно, що для технічної зручности друкувалися вони в одному шабльоні і в полях щитів змінювалися одні тільки нащитні титла. Кожне знамено окремо блазоновано, - тобто внизу під щитом подано короткий словесний опис знамена, а в деяких випадках, якщо знамено належало до якоїсь з родових знаменницьких груп, подано і назву тієї групи в польській мові.

Так назовні виглядає збірник українських гетьманських знамен Ю.Нарбута. В ньому представлені знамена таких гетьманів: - 1.Петра Сагайдачного /"Побоч"/, 2. Богдана Хмельницького /"Абданк - Сирокомля"/. 3.Івана Виговського /"Абданк"/, 4.Івана Бруховецького, 5.Петра Дорошенка, 6.Дамяна Многогрішного, 7.Михайла Ханенка, 8.Івана Самойловича, 9.Івана Мазепи /"Корч"/, 10.Івана Скоропадського, 11.Павла Полуботька, 12.Данила Апостола, 13.Кирила Розумовського.

Автор цієї замітки працював також над знаменами українських гетьманів і виготовив у Празі в 1940 р., на основі праць Нарбута, спеціяльний альбом знамен українських гетьманів /"Герби українських гетьманів"/ з їх портретами у поліхромії. При цьому до 13 Нарбутовських таблиць знамен, по відповідних розшуках, додано було ще знамена гетьманів - 1.Юрія Хмельницького /той же "Абданк-Сирокомля"/, 2.Павла Тетері - Моржковського /"Радван"/, 3.Пилипа Орлика /"Новіна"/, 4.Дмитра Байди"Вишневецького /"Корибут"/, 5.Наказн гет.Василя Дунін-Борковського /"Дунін"/, та 6.Наказн.гет.Михайла Кричевського /"Кричевський/.

При дослідженні згаданих цих шести знамен особливі труднощі виявилися при розшуку знамен гетьманів Тетері й Орлика з огляду на глухі й дуже невиразні згадки про ці знамена в історичній літературі та

відсутність точних вказівок у польському та українському знаменництві. Нарешті, спираючись на деякі натяки в цій справі у статтях і замітках В.Антоновича в "Київській Старині"/Киевская Старина/, пощастило встановити, що знамено П.Тетері належить до групи польських знамен "Радван", супроти суперечного одного здогаду самого таки В.Антоновича, що знамено Тетері могло б належати і до польської знаменницької групи "Слеповрон". Знамено гет.П.Орлика встановлено було за допомогою доброго знавця історичних родових українських знамен проф.Вячеслава Прокоповича, який дослідив, що знамено це й є походження шлезького і до польського знаменництва втілене. Було під груповою назвою "Новіна".

Згаданий поліхромічний альбом з 19 таблиць було також і знамено знавчо управлено. Шоломи, покривки нашоломники дістали своє належне оформлення відповідно до індивідуальних властивостей кожного знамена. Правда, для більшости знамен у нашоломнику залишились струсові пір'я /належної барви/ без знаменницького значення, в якості прикраси, але в нашоломники знамен П.Орлика і В.Дуніна винесено відповідно до структури тих знаків фігури: - Орлика - опанцерена нога, а в Дуніна - нащитне титло-лебедя; лицарський же шолом над щитом Розумовського увінчано графською короною.

Розглядаючи всі ці знамена, легко дається пізнати, що найзручніше поділити їх на три групи відповідно до приналежности їх до трьох знаменницьких систем: - польської, української і російської. До польської геральдики належать ті гетьманські знамена, що входять у склад певних знаменницьких родових груп і мають свої групово-родові назви. Найперше тут мається на увазі саме польське походження знамена, до якого ті чи інші українські шляхецькі або козацькі роди були приписані. Подруге, вплив польського знаменництва тут помітний і в способі знаменницького оформлення знамена.

Тому то до знамен суто польського походження можна б віднести знамена таких гетьманів - 1.Виговського, рід якого приписано до польської знаменницької групи "Абданк", що має нащитку фігуру подібну до латинської літери W /подвійно ломане здогори крокви/; 2.знамено Богдана й Юрія Хмельницьких, приналежні до групи "Абданк-Сирокомля" /той же "Абданк", але увінчаний хрестом/, 3,знамено П:Сагайдачного "Побор" /увінчана хрестом підкова/, а також 4.знамено П.Тетері "Радван"/трилезична корогва/. В певній мірі до цієї групи можна віднести й знамено гет.П.Полуботька /серце пробите перехрещеними стрілами/, що його приписують до родової групи "Приятель", хоч графічно дещо від властивого "Приятеля" відрізняється.

Інші гетьманські, так звані "польські" знамена, цебто адоптовані польським знаменництвом і включені в польську родово-групову систему, мають чужинецьке, непольське походження. Так, прикладом знамено гет.П.Орлика під груповою назвою "Новіна" /вухо казана, супроводжене мечем/, як було вже згадано, принесено до Польщі з Шлеська. Рід Орлика, що ще в давнину приманДрував до Польщі правдоподібно десь з Чехії, приписаний був до того знамена. Подібно й знамено наказного гетьмана В.Дунін-Борковського /лебідь/, разом з давніми предками гетьмана, приманДрувало до Польщі з Данії, і в польське знаменництво навіть і включено під своєю власною фамільною назвою "Дунін".

Багато українських давніх княжих, боярських і шляхетських родів мали також знамена литовські, а ще більше свої власні так звані "знамена руські", адоптовані польським знаменництвом /почавши з "Городельського Привілея" 1410 р./ під ріжними первісними їх фамільними назвами. З українських гетьманів литовське знамено мав князь Дмитро Байда-Вишневецький /"Корибут"/, перший організатор січового козацтва. А знамено давнє "руське",тобто українське, мав наказний гетьман Михайло Кричевський під тою таки фамільною назвою "Кричевський"/руничне титло подібне до літери П / і правдоподібно гетьман Іван Мазепа.

ЗНАМЕНА УКРАЇНСЬКИХ ГЕТЬМАНІВ

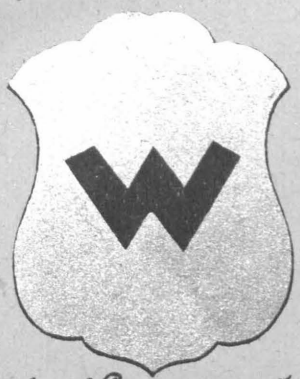

Іван Виговський
1657-1659

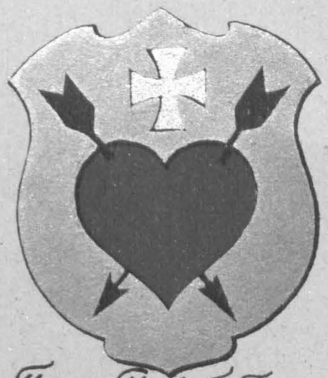

Павло Полуботок
1722-1724

Іван Скоропадський
1708-1722

Кирило Розумовський
1750-1764

ЗНАМЕНА УКРАЇНСЬКИХ ГЕТЬМАНІВ

Юрій Хмельницький.
1658-1663

Іван Груховецький.
1664-1668

Дамян Многогрішний.
1668-1672

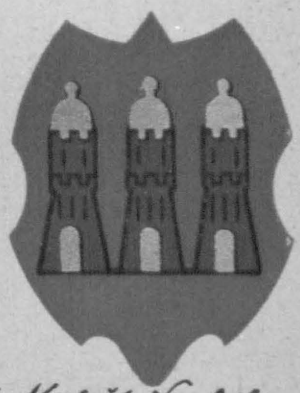

Михайло Ханенко.
1670-1672

ЗНАМЕНА УКРАЇНСЬКИХ ГЕТЬМАНІВ

Іван Мазепа
1687-1709

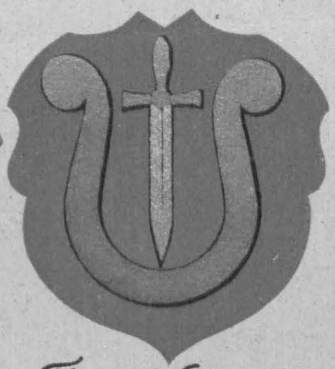

Пилип Орлик
1709-1742

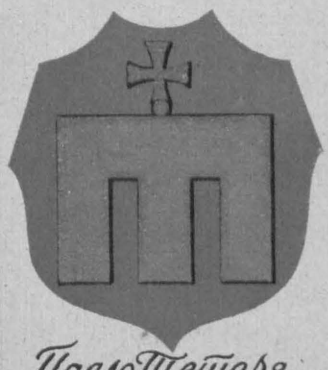

Павло Шетеря
1663-1665

Данило Апостол
1727-1734

ЗНАМЕНА УКРАЇНСЬКИХ ГЕТЬМАНІВ

Богдан Хмельницький
1648-1657

Петро Дорошенко
1665-1676

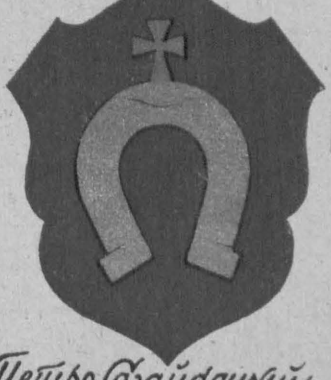

Петро Сагайдачний
1616-1622

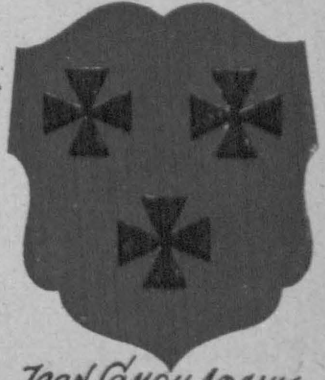

Іван Самойлович
1672-1687

Властиво гет.І.Мазепа мав знамено не цілком ясного походження. Формально знамено то в польському знаменництві відомо під назвою "Корч" і належало воно до первісного свого властителя кн.Курцевича, з литовського роду. Але характер не гуричне титло вказує, що цей геральдичний знак скорше можна б віднести до групи знамен "руських". Таку групу чисто українського походження й з окремою характеристикою знамен, як окремих специфічних знаків, означують навіть самі деякі польські знаменознавці, як ось - Несецький й Пекосинський. До цього варто ще додати, що український шляхецький рід Мазепів-Калядинських користувався зміненим "Корчем", в якому то знамені первісне червоне поле щита змінено на блакитне.

Усі ці давні родові знамена, як бачимо, мають в титлах переважно ручичні абстрактні знаки і тільки деякі з них визначаються конкретними предметними фігурами. Особливий рід серед гетьманських знамен являє собою знамено гетьмана К.Розумовського, що був утворений під цілковитим впливом молодого російського знаменництва.

Решта гетьманських гербів, себто знаки Брюховецького, Дорошенка Многогрішного, Ханенка, Самойловича, Скоропадського й Апостола уже являють собою яскравий зразок творчости нового українського"козацького" знаменництва, що вишукувало для себе специфічного і самобутнього знакового виразу. Загальною характеристичною прикметою козацького українського знаменництва може служити уживання таких защитних тител, як зброя та інші предмети воєнного побуту, а також світла небесні - головно місяць і зорі та хрести ріжних форм, переважно широкораменний запорізький - степовий і лапковий. В цих образах знаходимо козацьке знаменництво символи для певного роду конкретних понять, якими жила і мислила тодішня українська провідна воєнна верства, що стала носієм народніх і державних ідеалів та репрезентантом нашої духової культури.

-----:::::-----

Проф. Д-р Ярослав ПАСТЕРНАК

ПРИВІСНІ ПЕЧАТКИ КНЯЖОЇ ДОБИ НА УКРАЇНІ

Археологічними розкопами на княжих городищах західної України були в останньому десятиліттю добуті деякі нові матеріяли, придатні для докладнішого вивчення української сфрагістики княжої доби.

Описуючи їх тут, додаємо, для повноти образу, й другі, давніші, знані нам находки з усіх українських земель.

Сфрагістичні матеріяли, що про них тут буде мова, - це металеві привісні печатки-буллі, що їх привішували на шнурочках у середневіччю до важних документів та листів визначних світських та духовних осіб. Вони мали стверджувати автентичність цих документів та надавати їм правної сили. В пізніших часах їх вживали вже тільки до того, щоби зачинити дане письмо, аж доки сучасні конверти не витиснули їх чисто з вживання. На цих печатках є, звичайно з одного боку, н а л и ц і, образок Христа, Богородиці, чи якого святого, а з другого боку, н а р у б і, напис, що вказує на власника печатки й водночас автора письма.

Всі наші привісні печатки, за виїмком двох, є зроблені з о л и в а . Печатки з цього матеріялу є знані майже по всій Европі, але найбільше їх було вживано у візантійській державі. Та на диво, можна сказати: ми досі ще зовсім не знаємо з археологічних находок приладдя, чим були витиснені на печатках образки й написи. І тому є лише здогад

що це робили при помочі двох окремих, не злучених зі собою штампів, на той самий спосіб, як тоді били й монети. /2/

В часі наших розкопів на "Золотому Току" в Крилосі-старому Галичі ми найшли одну о д н о б о к у печатку, яка вповні підтверджує цей здогад. Образок на ній можна було витиснути лише окремим штампом, а не приладом у формі кліщів. /3/

Приступаючи до опису відомих нам з України печаток, ми поділимо їх на три групи. Це будуть: 1/печатки з написом "Дьнѣслово", 2/печатки галицького епископа Косми, з часів князя Ярослава Осмомисла, та 3/печатки різних осіб.

I. Печатки з написом "Дьнѣслово".

1/ Одну печатку з таким написом ми добули з культурної верстви XI - XII ст. в часі розкопів у 1935 р. на колишньому княждворі - сьогодні городище "Замочок" - у м.Белзі, сокальського повіту. Вона має 28 мм. в промірі та не є докладно округла /Рис.8/. На лицевій стороні стояча постать бородатого святого в німбі кругом голови, пересунена дещо до правого боку, щоби зробити місце на напис ліворуч. Святий має на собі військову одежу, що сягає лише вище колін, на ногах наголінчики, і держить піднесеною правою рукою довгий спис, а лівою спирається на овальний чи може круглий щит. Це св.Теодор Стратилат. По боках у його в двох стовпцях грецький напис:

Ф А
Д Г
Р О

тобто 'АГІОС ФЕОДОР /святий Федір/. Кругом цілого образка обвідка з "перлівки". На обороті кириличний напис у трьох рядках:

Д Ь
М Ѣ С Л
О В О

в такій самій обвідці. Згорий знизу слід дірки для шнурочка. Стан збереження печатки дуже добрий. Печатка переховувалася в Музею Наук.Тов. ім.Шевченка у Львові та не була ще нігде публікована. /4/

2/ Друга печатка з таким написом була добута нами з культурної верстви XII ст. в часі розкопів у 1940 р. на "Золотому Тоці", колишньому княждворі старого Галича в Крилосі. Вона має на лиці погруддя благословляючого Христа з німбом, обведене колом з дещо грубшої "перлівки", без ініціялів по боках, а на рубі в трьох рядках напис: ДЬ-ИѢСЛО-ВО в такій самій обвідці. Згори й знизу слід дірки для шнурочка /Рис.3/. Стан збереження печатки задовільний, її промір виносить 23х25 мм., вага 8.6 гр. Вона переховувалася в Музею НТШ у Львові. /5/

3/ У третьої печатки, добутої теж на "Золотому Тоці", на лиці св.Іван Предтеча з німбом - ціла стояча постать з трираменним хрестом - жезлом в лівій руці, через яку звисає плащ, а права спочиває долонею на грудях. /Рис.5/ По боках грецький напис у двох стовпцях:

/?/
Іω Д
/М/ Р
/П/ О
/Р/ М
О

тобто ΙΩΝ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ /Іван Предтеча/. На рубі в трьох рядках грецький напис: + ΔΕ-ΝΕΣΤΛΩΒΩ. Згори й знизу слід дірки для шнурка. Стан збереження добрий, промір 20х21 мм., вага 8.6 гр. Печатка переховувалася в Музею НТШ у Львові /6/.

4/ Четверта печатка була знайдена на селищі княжої доби в с.Янчині, пов.Перемишляни. Вона мала на рубі напис у трьох рядках: ДЬ-ИЬСЛ-ОВО, мала виразні сліди дірки від шнурочка та переховувалася в Укр. Націон. Музею у Львові. При її публікації напис був хибно перечитаний як "ДАИЬЛОВО/?/". /7/.

5/ Пяту печатку найшли на городищі в с.Конончі, пов.Черкаси. В неї на лиці святий у весь ріст, з виразним волоссям і очима, по його боках у двох стовпцях затертий напис, з якого видно лиш одну читку букву Д. На рубі у трьох рядках напись ДЬ"ИЬСЛ-ОВО. Печатка переховувалася у збірці Ханенка в Київі, відтак, мабуть, в "Музею Народовім" у Варшаві. /8/.

6/ У шостої печатки, яка найшлася коло 1885 р. в Переяславі, є на лиці, в обвідці з "перлівки", погруддя святого з німбом. На голові мабуть вінець, зпід якого звисають по боках голови довгі пасма волосся, у правій руці на грудях хрест, у лівій неначе жезл. Обабіч напис у двох стовпцях: ліворуч - ОДАВЧ /може скорочене "Давид"/, праворуч лише слабі сліди букв. На рубі у трьох рядках напис: ДЬ-ИЬСЛ-ОВО в обвідці з "перлівки". Якщо це, може, печатка князя Давида Святославича /1097-1123/, тоді вона походить з почат.XII.ст. Переховувалася вона, свого часу, в Київському церк.-археол.Музею. /9/

7/ Сьома печатка з написом ДЬ-ИЬСЛ-ОВО на рубі була найдена в с. Стеблові /Київщина ?/ і переховувалася в цьому ж київському Музею /10/.

Сьогодні не можна ще остаточно вирішити, хто був саме це Деніслав чи Денеслав. Руські літописи згадують тільки бояр з цим іменем у Великому Новгороді в рр.1118-1169. Пізніше, в рр.1342-1394 згадується тамже Даньславля вулиця та її мешканці даньславці; згодом /1403-1591/ вона перейменувалася на "Досланя вулиця"./11/. Одначе, по мойому, годі зв'язувати всі широко по Україні розкидані печатки того імени з новгородськими боярами.

Беручи до уваги те, що на печатках цього роду є різні святі, Б.Ю. Рибаков /Москва/ сумнівається в тому,/12/, щоби вони належали якомусь Деніславу, і припускає радше, що формулу "Дьнѣслово" треба б вважати вказівкою на у к р и т у д у м к у посиланої з такою печаткою грамоти або на її с е к р е т н и й характер. Цей здогад, одначе, по мойому не вірний. Дві речі переконують нас в цьому, що словом "Дьнѣслово" є назначене походження печатки від якоїсь особи з таким іменем:
1/Його грецька транскрипція ДЕNЕСТΛωВω на нашій третій печатці, що в ній хрестик зпереду, вказує на духовний стан названої особи; якщо це не булаб жива особа, а тільки абстракт /укрита думка чи секретний характер письма/, тоді це слово було б перекладене на грецькумову,- -
2/ факт, що на всіх других печатках, де є на рубі напис, в ньому згадується особа, яка висилає дане письмо. Тому треба, на сьогодні, приняти, що якась духовна особа цього імени на Україні в XII ст. таки справді була і треба сподіватися, що якась щаслива нахідка ще поможе розв'язати колись цю загадку української сфрагістики.

II. Печатки галицького єпископа Косми.

Таких печаток знаємо досі лише три і всі вони найшлися на місці свого походження, на території княжого Галича.

Першу з цих печаток знайшли були ще в часі розкопів о.Л.Лаврецького у 1882 р. біля фундаментів церкви св.Спаса в с.Залукві, біля Галича /Рис.6/.

Вона має 22х25 мм. в Промірі. З лицевого боку на ній образок Богородиці-Оранти з піднесеними вгору руками та з Дитятем - Ісусом перед собою, такого самого типу, як на камені з настінним мальованням-медальоном, по всякій правдоподібності теж з княжих часів, що вмурований в середущу апсиду сьогоднішньої парохіяльної церкви в Крилосі - княжому Галичі. /13/. З другого боку, на рубі, сильно стертий напис грецький в

п'ятьох рядках:

МР $\overline{\text{ΘУ}}$
СКЕПЕС
МЕ КОСМ /АN/
ГАЛНТ /Z/
Н/С

Це є по українськи: "Мати Божа, охороняй мене Косму /єпископа/ галицького". Нема ніяких перешкод вважати цю печатку за власність галицького єпископа Косми, що згідно з вісткою Воскресенського літопису, був у 1157 р., на початку володіння Ярослава Осмомисла галицького, поставлений єпископом до Галича /14/ печатка переховувалася свого часу в Музею Ставропігії у Львові. /15/.

Друга печатка подібна до першої, але відбита іншими штампами. /Рис.4/. З одного боку в неї теж образок Богородиці з Дитятем, краще збережений, але грубшої роботи, з монограмою МР $\overline{\text{ΘУ}}$ обабіч голови Богородиці. З другого боку печатки, - теж подібний до першого, грецький напис в п'ятьох рядках:

М/Р/ $\overline{\text{ΘУ}}$
СКЕПОІС
МЕ КОСМАN
ГАЛІТZ
НС

Значення напису те саме, що й на першій печатці, і теж нема причини не приписувати її галицькому єпископові Космі.

Цю печатку знайшли були в 1897 р. десь у Крилосі, мав її відтак А.Чоловський, директор архіву м.Львова, а від нього набув її в останніх довоєнних роках Укр.Націон.Музей у Львові. /16/

Першу відомість про цю печатку подав львівський історик І.Шараневич у 1897 р. /17/, але при цьому хибно відчитав напис як "Ма ΘЕО КРЕЛОІСА МС КОСМАС ГАЛІТς αες " /1206/. З таким читанням напису, правильно, не погоджувався львівський історик церкви та піонір галицької археології о.А.Петрушевич, - мовляв, І.Шараневич, видумавши слово "Крелоіса" і дату 1206, переносить вже старий Галич до Крилоса. Водночас А.Петрушевич подав від себе іншу, зовсім хибну інтерпретацію нахідки, що це не печать, а медаля, вибита галицьким єпископом Космою на пам'ятку про введення в половині XII ст. на всій Русі свята Покрови Богородиці дня 1 жовтня ст.ст. /18/

Третю печатку того самого типу найшли ми в часі розкопів 1914 р. у Крилосі, в культурній верстві в саді, що на захід від сьогоднішньої парохіяльної церкви./19/ Вона має 21х23 мм. в промірі і важить 10,08. гр. /Рис.1/. На лиці в неї сильно стерте погруддя типу "Знам'я Богородиці" /Блахернська Богородиця-Оранта/ з Дитятем на колінах та з дуже слабими слідами звичайної монограми МР - ΘУ по боках. На рубі теж сильно стертий напис, який можна прочитати тільки тоді, коли прирівняти його до подібного тексту на обох описаних вище печатках. Цей напис звучить:

/МР ΘУ/
СКЕП /НС/
МЕ КОСМ/АN/
ГАЛНТZ
/Н/С

Значення напису те саме, що й на перших двох печатках, і власник той самий. Згори й знизу є виразний слід дірки, якою проходив шнурок печатки. Загалом печатка дуже подібна до першої з обох попередніх, тільки напис далеко менше читкий. Вона зберігалася в Музею НТШ. у Львові.

Отже, є три печатки першого галицького єпископа Косми, які знайшлися на терені княжого Галича. Цей факт вказує на довше перебування

владики на галицькому єпископському престолі, і це вповні узгоджується з прочежком у часі між двома літописними згадками про нього: про його поставлення в єпископи в 1157р. та про подорож з візантійським царевичем Андроніком у Царгород в 1185 р.

Цілком погоджуємось нам цьому зі здогадом М.Грушевського,/20/, що лицевий образок на печатках Косми - це патрональний образ старого галицького катедрального собору, фундаменти якого ми відкрили в 1937 р: в Крилосі біля сьогоднішнього м.Галича. Тому він був вмуровуний і в середину апсиду нинішньої крилоської церкви, і тільки над головним її входом є плоскорізьбний ренесансовий образ Успіння Богородиці, який вказує на титул старого й нового храму /21/.

В часі розкопів у 1940 р. на "Золотому Току" в Крилосі добули ми, крім третьої описаної тут печатки Косми, ще одну без'іменну. В неї на лиці сидяче Богородиця з Дитятем на колінах, по боках сліди монограми МР - ΘУ. Згори слід дірки. Руб зовсім гладкий, без жодного напису /Рис.2/. Стан збереження поганий. Промір печатки 22х23 мм., вага 9.55 гр.

Такі однобокі олив'яні привісні печатки є знані, крім того, тільки з папської канцелярії, як і були вживані на початку володіння кожного папи, ще до часу його урочистої коронації. Тому, може, й у нашім випадку є це печатка одного з галицьких єпископів /Косми?/, вжита ним як кандидатом /номіятом/ на єпископа, ще не затвердженим через київського митрополита. Якщо наш здогад правильний, тоді це була б, мабуть, єдина досі знана печатка того роду на Україні.

Вона зберігалася в Музею НТШ у Львові. /23/

Тут треба згадати також пізнішу, вже воскову печать галицького єпископа Теодора з з'ображенням Богородиці, як покровительки старого галицького собору. Вона має близько 44 мм. в промірі. На ній добре видно погруддя Богородиці з піднесеними вгору руками та з малим Христом на грудях. По боках сліди звичайної монограми.

Ця печать привішена до грамоти князя Болеслава Тройденовича, писаної в 1334 р. у Львові до брауншвайґського герцога, великого маґістра Людера./24/.

III. Печатки з різними іменами.

Печатки в цій групі більш різноманітні, зібрані з Наддніпрянщини й Галичини. Їх нас не все дається означити. Ось вони:

1. Срібна позолочена печатка великого князя Мстислава Київського /1125-1130/, сина Володимира II.Мономаха. Її місце найдення й зберігання нам невідоме. /25/
2. Срібна печатка, 22х25 мм. завбільшки, з грецькими написами: з одного боку АГО ДМТ /'АГІОС ДЮМЕТРІОС/, тобто св.Димитрій, з другого АГ ВСІЛІ /'АГІОС ВАСІЛІОС/, тобто св.Василій. Вона була викопана на городищі "Князя Гора" в с.Пекар'ях, пов.Черкаси. Місце збереження невідоме. /26/
3. Олив'яна печатка з іменем Андрея найшлася в 1900 р. в одній садибі при Софіївській вулиці в Києві. Місце зберігання невідоме. /27/
4. Олив'яна печатка, знайдена в 1895 р. на городищі в с.Ступниця, пов. Самбір. На ній з одного боку погруддя візантійського імператора, з другого грецька напись в чотирьох рядках /подаємо в укр.перекладі/: "Господи, поможи рабу Твоєму Константину".

По думці М.Грушевського /28/ є це печатка візантійського царя Константина УШ /1025-1028/, а по думці Лихачева /29/ печатка Константина Великого. На всякий випадок вона є доказом зв'язків Перемиського князівства, що до нього належала Ступниця, з Візантією. Печатка переховувалася в Ставропигійському Музею у Львові. /30/.

5. Олив'яна печатка з княжого городища в с.Звенигороді,пов.Бібрка, Богородицею на лиці. Вона була власністю митрополита "всієї Русі" Константина,про що свідчить грецький напис на обороті./13/. Згаданий митрополит, це по думці М.Грушевського /32/ той, що виступає в Київі в 1167 р. Печатка зберігалася в Ставроп. Музею у Львові.
6. Олив'яна печатка, знайдена теж у Звенигороді, має на лицевій стороні погруддя св.Василія, а на рубі кириличний напис: "Господи, помози рабу своєму Василию". Печатка походила може від князя Василька Теребовельського /÷ 1124/ та переховувалася разом з попередньою. /33/.
7. Олив'яна печатка, теж зі Звенигороду, 21х23 мм. в промірі. В неї на лиці Богородиця типу "Знам'я", на рубі св. Василій з грецьким написом. Печатка була приватною власністю о.Білинкевича, пароха Звенигороду, опісля Грибович, біля Львова. /34/.
8. Олив'яна печатка, знайдена на невідомому місці в Крилосі, 20х22 мм. зовбільшки /Рис.7/. З одного боку в неї образок Богородиці,описаного вище галицького типу, з піднесеними вгору руками та з Дитятем перед собою. Робота добра, тільки печатка досить затерта. Обабіч німбу монограма МР - ΘУ. З другого боку - бородатий святий, з німбом кругом голови, обидві руки піднесені до висоти грудей і звернені долонями перед себе. По боках святого у двох стовпцях грецький напис:

О	До
ΘЕ	СІ
О	ОС

тобто Теодосій - може ім'я незнаного ближче владики. Печатка була на археологічній виставці 1888 р. у Львові, пізніше переховувалася в Ставропигійському Музеї у Львові. /35/.
9. Олив'яну печатку з грецьким написом СФРАГІС ІЛАР.Е., тобто: печатка Іларіона епископа /?/, знайшли були свого часу теж у Крилосі на невідомому місці. Її показував тамже один селянин історикові мистецтва Д.Пеленському в 1911 р., але не хотів її відступити /36/, тому її доля зовсім невідома.
В каталогу галицьких єпископів, мабуть з XIII ст., що зберігся в рукописи київського митрополита Льва Кишки /÷ 1728/ не находимо галицького єпископа з таким іменем.
10. "Медалик олив'яний візантійський" /олив'яна привісна печатка?/,знайдений в с.Вікторові біля Крилоса, пов.Станиславів, був на археологічній виставці 1885 р. у Львові. Його доля теж невідома./37/.
11. Олив'яна "печатка архонта" більшого формату, візантійського типу, з погруддям Св.Василія, найшлося в часі розкопів В.Антоневича в 1886 р. на літописному городищі "Сутеск" в с.Сонсядка, пов.Замістє /Холмщина/. Находка зберігалася в археологічному кабінеті варшавського університету. /38/.
12. Олов'яна печатка, ближче невідома, найшлася в 1930-их рр. у Володимирі волин., в костельній садибі на кінці Островецької вулиці. Доля находки невідома. /39/.

У цій групі привісних печаток на окрему увагу заслуговують дві перші печатки, зроблені зі с р і б л а . Печатки з цього матеріялу вживалися досить часто у візантійській державі, на заході вони багато рідші, а на Україні не єдині досі привісні печатки зі шляхотного металю. До великих рідкостей належать сріблні печатки теж в Білорусі. Нам знана є звідтіля лише одна така печатка смоленського князя Мстислава-Теодора з 1228 р. /40/.

З о л о т и х привісних печаток вживали в західній Европі тільки цісарі й королі /41/. Тому позолочувану печатку великого князя Мстислава Мономаховича київського, яка, звичайно, мала заступати місце чис-

то золотої, треба вважати безумовним доказом того, що київський великий князь мав у середньовічній Европі таку саму міждержавну повагу, як і другі, західно-европейські володарі. І вживання золотої /позолоченої/ печатки не було з його сторони ніяк не оправдане, а навпаки: західні володарі гляділи на те, напевно, як на один з атрибутів найвищої державної влади, природно належний на старшому з усіх українських удільних князів.

x x
x

Ми свідомі того, що тут згадані не всі привісні печатки - буллі, найдені досі на землях України та розкинені по багатьох музеях східньої Европи. Воєнні обставини не дають спромоги використати у відповідний спосіб хочби тільки всі публіковані вже матеріяли. Тому остається лише побажати, щоби ці незвичайно цінні для української історії матеріяли стали колись предметом спеціяльних студій дослідників української сфрагістики.

Примітки.

1/ Шлюмберже, найкращий на заході знавець візантійської сфрагістики, бачив лише раз один такий прилад, у формі кліщів, в Атенах / Schumberberger: Sigillographie de l'empire Byzantin, Paris 1884,10/.
2/ Baumgarten: Aus Kanzlei und Kammer, Freiburg i B.,1907,146.
3/ Такими кліщами, але маленького формату, виготовляли укр.купці в княжій добі свої пльомби так зв. дорогічинського типу. На це вказує: найдена нами на княжому городищі в Звенигороді /пов.Бібрка/ одна половина таких кліщиків /Музей Наук.Тов-ва ім.Шевченка у Львові/.
4/ Коротка згадка автора про неї в "Записках Наук.Тов. ім.Шевч.у Львові", 154, 1937, 261, ч.250.
5/ Я.Пастернак: Старий Галич /Монографія/, Львів 1944, рис.83,ч.3.
6/ Я.Пастернак: l.c., рис.83, ч.5.
7/ В. Гребеняк: Нові археолог. находки на території Галичини /Записки НТШ, 122, 1915, 27 і табл.IУ, 7/.
8/ Археолог. Лѣтопись Южной Россіи I, Київ 1899, 146-147.
9/ Н.Бѣляшевській: Два замѣчательные предмета Кіевскаго церковно-археолог. Музея /Кіев.Старина, 1888, липень, 133-135, з 2 рис./; Археол. Лѣтоп. I, 1899, 147.
10/ Н.Петров. Альбомъ достоприм. Церк.- археол. Музея при Имп.Кіев.Духовн.Акад., вип:IУ-У, 1915, 19.
11/ Б.И.Прозоровскій: Великій Новгородъ /Зап.Отдѣл. Русс.и Слав.Археол. IУ, 1887, 18/.
12/ За усною інформацією з 1944 р.
13/ Я.Пастернак: l. c. 114 ; таб. ХУI, вдолі.
14/ Полное собраніе русскихъ лѣтописей УП, 66.
15/ І.Шараневичь: Отчетъ изъ археолог. выставки Ставроп.Инст. у Львовѣ, 1889, 22; М.Грушевський: Записки НТШ, XXXУШ, Львів 1900, 1-2, з рис.; Я.Пастернак l. c. 198 і рис.83, ч.6; Рід та Знамено, 1947, кн.I, 28.
16/ М.Грушевський: l. c.2-3, з рис.; Я.Пастернак:l. c. 198 і рис.83,Ч.4.
17/ Mitteilungen der k.u.k. Zentralkomm.XXIII,Wien. 1897, 223.
18/ Н.Петрушевичь: О соборной Богород. церкви въ городѣ Галичѣ, I, Львів 1899, 20.
19/ Я.Пастернак: l. c.200-201 і рис.83,1.
20/ Записки НТШ, XXXУШ, 1900, 2.
21/ Я.Пастернак: l. c., табл.ХУI, вгорі.
22/ W. Ewald: Siegelkunde, München-Berlin 1914, 161.
23/ Я.Пастернак l. c. 200 і рис.83,1.
24/ А.Лаппо-Данилевскій: Печати послѣднихъ галичско-владим.князей и ихъ совѣтниковъ, Петерб. 1906, 293.

26/ W. Ewald: l.c. 148.
27/ Археол.Лѣтоп. III, 1901,90.
27/ Археол. Лѣтоп. III, 1901, 85.
28/ Записки НТШ, XXXI-XXXII, Львів 1899, 1-4, з рис.
29/ Материалы для истории визант. и русск. сфрагистики I, Ленинград 1928, 157-158 і рис.73.
30/ P. Barwinski: Ze sfragistyki ruskiej /Wiadomosci numizmat.-archeolog. I., Krakow 1909, 11/.
31/ P. Barwinski: l.c., 10-11.
32/ Печатка митроп.Константина з Звенигорода /Записки НТШ, XXII, Miscellanea 1-2/.
33/ І.Шараневичъ: Отчетъ, табл.I,63; М.Грушевський: Записки НТШ, XXXI-XXXII, 1899, 21-22; той самий: Иллюстриров. исторія Украины, Петерб. 1913, 97; Лихачев: l.c.107 і рис.54.
34/ М.Грушевський: Записки НТШ, XXXI-XXXII,1899, 20-21; Лихачев: l.c. 163-164 і рис.78.
35/ І.Шараневичъ: Отчетъ, табл.I, 72; II, 20; М.Грушевський: Записки НТШ, XXXIII, 1900, 3-4 і рис.; Лихачев: l.c.162 і рис.47; Я.Пастернак: l.c. 198-199 і рис.83,7.
36/ J.Pelenski: Halich w dziejach sztuki sredniowiecznej.Krakow. 1914, 113; Я.Пастернак: l.c. 200.
37/ Katalog wystawy archeol.-etnograf., Lwow, 1885, N.2002; B.Janusz: Zabytki przedhistor. Galicyi wschodniej, Lwow 1918, 221.
38/ "Z otchlani wiekow", XI, Poznan, 1936, 160.
39/ О.Цинкаловський: Записки НТШ, 154, 1937, 204.
40/ C.Koehne: Notices sur les sceaux et armories de la Russie, Берлін 1861
41/ Папи римські вживали все лиш олив'яних привісних печаток.-

-----:::::-----

Проф. Др.О.ОГЛОБЛИН

ОЛЕКСАНДЕР ЛАЗАРЕВСЬКИЙ

/1834 - 1902/

І УКРАЇНСЬКЕ РОДОЗНАВСТВО

I.

Сорок п'ять років тому смерть обірвала майже півстолітню невтомну працю Олександра Лазаревського, великого українського історика народницької доби, який створив свою, дуже поважну, школу дослідження історії України - Гетьманщини XVII-XVIII ст. й своїми численними студіями з історії української старшини XVII-XVIII ст. розпочав нову епоху в розвиткові науки українського родознавства.

Олександер Матвієвич Лазаревський,що народився р.1834, походив з старого козацького роду Конотопського повіту на Чернігівщині. В родині Лазаревських, близькій і дружній Т.Г.Шевченкові, кращі традиції українського автономізму XVIII століття поєднувалися з новими ідеями українського національно-визвольного руху, втіленого в Кирило-Методіївському Товаристві. Рано вирваний з фамільного гнізда й кинутий на далеку російську чужину, Лазаревський виніс з собою глибокий інтерес до рідної старовини - фамільної, локальної, а згодом національної. Знайомство з

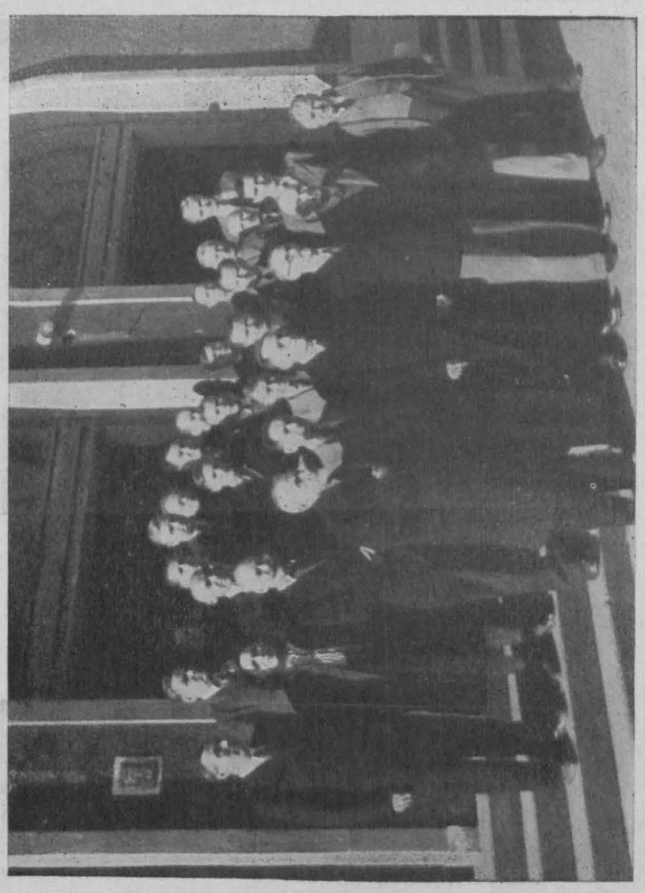

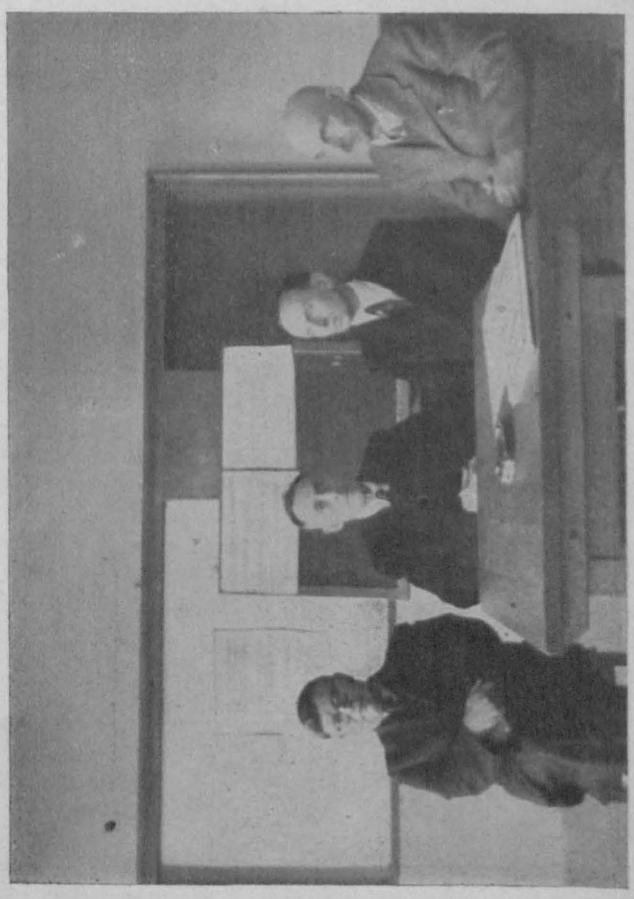

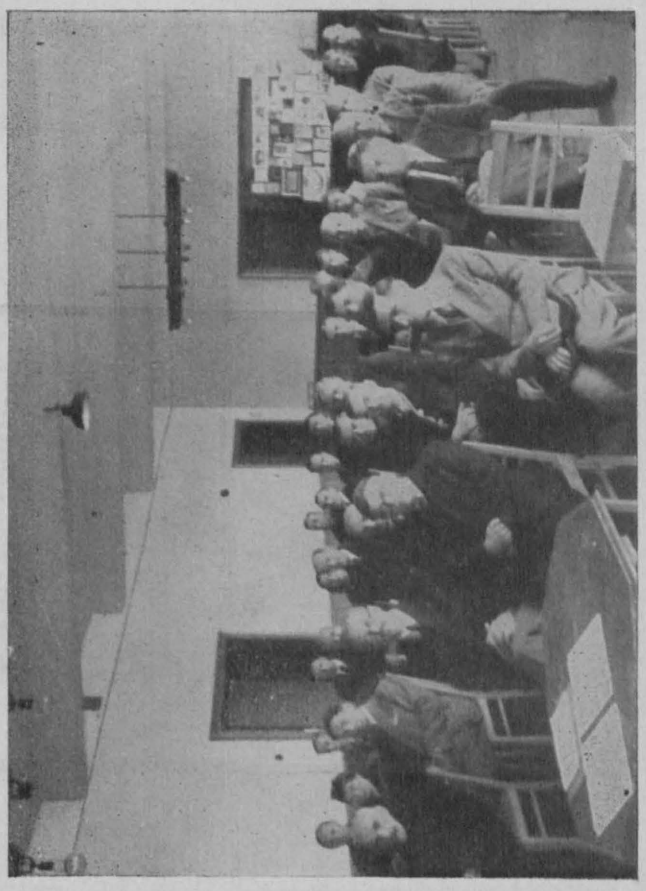

Tab. II

EX·LIBRIS
OSCAR
HANSEN

ПЕТРА ДОРОШЕНКА

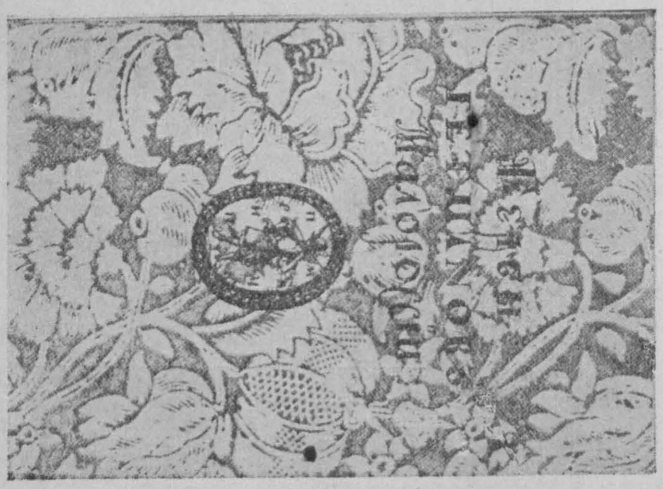

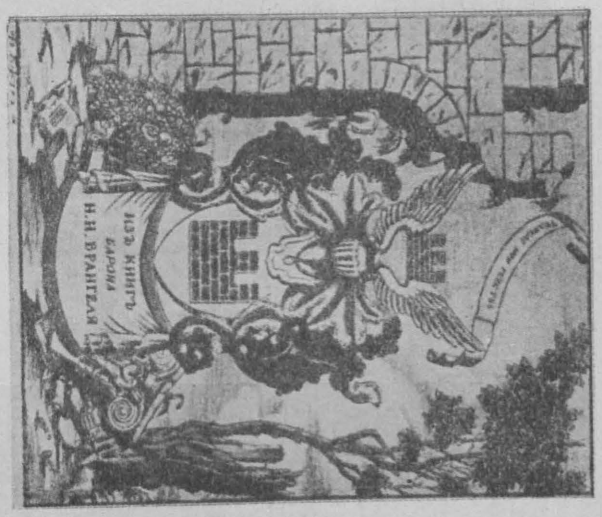

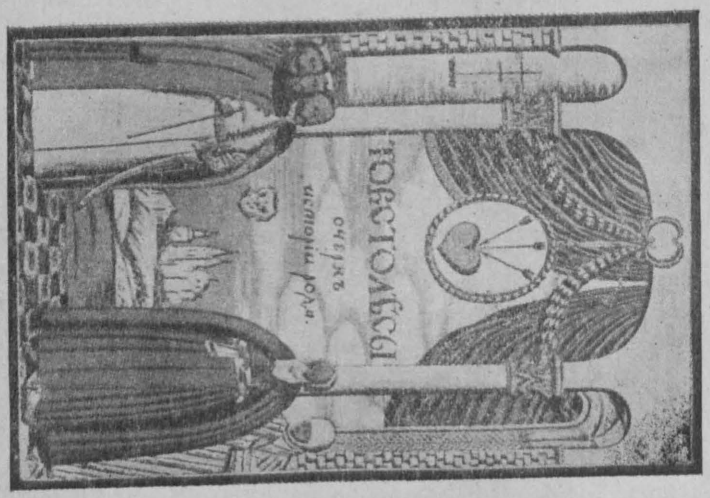

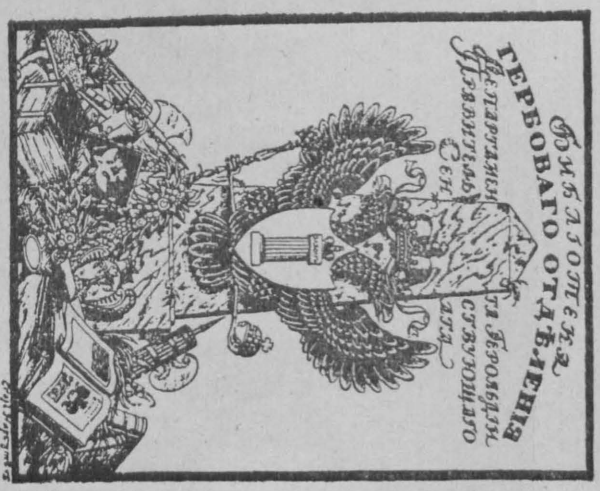
ГЕРБОВАГО ОТДѢЛЕНІЯ

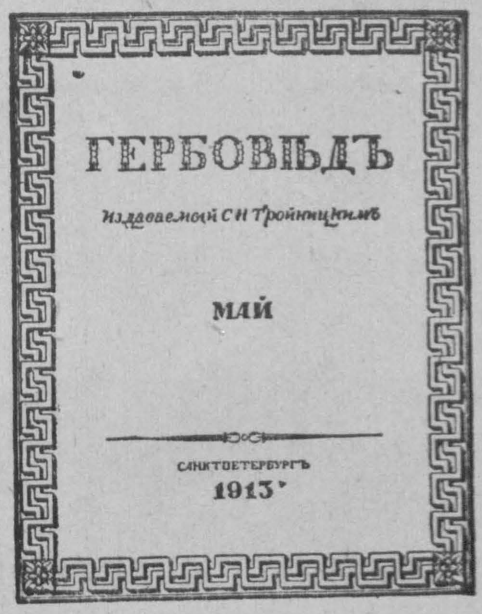

1. Обгортка 1913 р.

Малюнки до ст. „Привісні печатки княжої доби на Україні".

Малюнки до ст. „Потомство князя Готшалка".

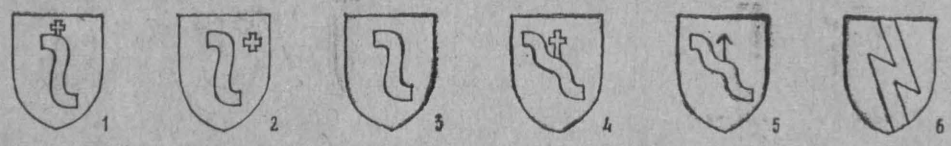

1 v. Gottschalt (B. Koerner), Goczalkowski (B. Koerner), Федорович (Є. Архипенко), Srzeniawa (B. Pargoski). 2. Srzenjawa (B. Koerner). 3. Družina (B. Koerner). 4. Рогоза (Є. Архипенко). 5. Рогоза (B. Koerner), Sczeniawa (B. Koerner). 6. Старогерманське знамено з руною "Sugil".
S - знак Sugil готський. ϟ - той же знак руничний.

„Исторіей Русов" та "Исторіей Малой Россіи" Бантиш-Каменського, а головне - могутній ідейний вплив поезій Тараса Шевченка поглибили й оформили національну свідомість молодого Лазаревського, а Петербурзький університет, який він скінчив, озброїв його технікою наукового досліду. Покликаний селянською реформою 1861 року на батьківщину, Лазаревський працює над переведенням її на Чернігівщині. Він бере найжвавішу участь в організації Земства й, як секретар і редактор видань Чернігівського Губерніяльного Статистичного Комітету, переводить велику історично-краєзнавчу працю, оперту на ґрунтовних архівних дослідах. Вся дальша службова й громадська діяльність Лазаревського була присвячена новим судовим установам головне - на Україні /в Полтаві й в Києві/.

Але ціла душа Лазаревського була віддана історичному дослідженню України - Гетьманщини ХУП - ХУШ ст., передусім її соціяльно-економічного життя. Свої історичні студії й публікації він розпочав ще в Петербурзі. Згодом, в Чернігові, Полтаві й Києві, перед ним розкривається все багатство архівних скарбів Старої Гетьманщини. В пожовклих, іноді напівзотлілих архівних шпаргалах дослідник побачив внутрішнє, повсякденне життя Старої України. Він глибоко студіює його й наслідки цих студій є в численних публікаціях, які з'являються на сторінках багатьох видань, а зокрема - "Записок Черниговскаго Губернскаго Статистическаго Комитета", "Черниговских Губернских Вѣдомостей", "Чтоній в Историческом Обществѣ Нестора-Лѣтописца", а найголовніше - "Кіевской Старины". Його монографія "Малороссійскіе посполитые крестьяне /1648-1783/," низка історично-родознавчих студій з історії лівобережно-українського шляхетства /"Очерки старѣйших родов Черниговской губерніи", "Очерки малороссійских фамилій", "Люди Старой Малороссіи, "Семья Скоропадских", "Сведенія о предках Гоголя", "Из семейной хроники Вѣрлов", та інше/, численні документальні видання фамільних архівів /"Сулимовскій Архив", "Мотыжинскій Архив", "Любецкій Архив"/, генеалогічних матеріялів /приміром "Списки Черниговских дворян 1783 г."/ та окремих найвизначніших пам'яток /діяріуші Л.Марковича й М.Ханенка, листування Григорія Л.Полетики тощо/, досліди над українською історіографією ХУШ-І 1/2 XIX ст. /"Прежніе изыскатели малорусской старины" та інше/, монографія про Н.Полуботка та "Замѣтки о Мазепѣ" й, нарешті, капітальний твір "Описаніе Старой Малороссіи" /т.І. Полк Стародубскій, т.П. Полк Нѣжинскій - т.ІІІ Прилуцкій/, - ось далеко неповний реєстр головних наукових праць Лазаревського, які відкривають нам внутрішню історію Лівобережної України ХУП-ХУШ віків.

Складне було відношення Лазаревського до старої Гетьманщини. Вірний завітам українського народництва середини XIX століття, Лазаревський виступав в українській історіографії, немов би суворий і невблаганний прокурор на суді над козацькою старшиною й українським шляхетством ХУП-ХУШ ст., які в його уявленні й освітленні з'являються перед нами, як верства, що нічого доброго не зробила в історії України й спричинилася до руйнації Старої Гетьманської держави. Багато важила, звичайно, й особиста вдача Лазаревського. Відомий історик української культури Василь П.Горленко, писав про нього: "Он был человек своеобразный, несколько капризный, к тому же человек типа "судебного ведомства". Все, что отступало от статей закона - было не по нем. Все, что так или иначе не укладывалось под кодекс, им самим для людей составленный, сейчас же заставляло его ежиться. Он не хотел знать, что известные вещи достигаются так или и н а ч е , что к ним ведут разные дороги, из которых выбирает ему подходящую". /Лист до М.В.Стороженка 16.IУ.1902 р./. Можно цілком погодитися з М.Грушевським, що, "в своїй острій критиці козацької старшини, Лазаревський і його школа, були дещо й односторонні, й несправедливі до цієї старшини, складаючи на неї всю вину /яка мусить бути добре поділена між нею й тодішнім російським правительством і його політикою на Україні/, а з другого бо-

ку - переочуючи за економічною експлоатацією й більш ідеальні чинники в діяльности козацьких патріотів. Вони безперечно були. Змагання до ширшої европейської совіти, до культури взагалі не можна пояснити лиш амбіцію доробкевичів. Ідею української автономії у козацької старшини не можна звести до самих лиш змагань до свобідного використовування української людности, і цій ідеї вміли українські кар'єровичі й доробкевичі з старшини жертвувати при нагоді й свою кар'єру й маєтки. А тим часом школа Лазаревського, слідячи гріхи української старшини супроти козацтва й народніх мас на полі економічнім і суспільнім, забувала зазначити цю другу сторону медалі, й результатом не раз бувала одностороннїсть". До таких же висновків прийшов й один з найвизначніших знавців історії Гетьманщини в українській історіографії XX ст. - В.Модзалевський.

Та, з другого боку, ніхто не зробив стільки для вивчення історії української старшини й шляхетства XVII-XVIII ст., як Лазаревський. Бо Лазаревський любив Стару Україну - Гетьманщину, любив її пристрастною любов'ю відданого сина. Він любив Українську Землю й український народ, не більше любив свою Чернігівщину, а найбільше - рідну Конотопщину. Й ця жива любов, якою горіла ціла духова істота Лазаревського, перемогла його народницькі розумування й антишляхетські упередження й, будь-що-будь, здолала задержати його на тій крайній межі, де сувора правда історика може перетворитися на поверховий осуд публіциста.

II

Ця внутрішня суперечливість духової й ідейної природи Лазаревського, може, найяскравіше позначилася на його ставленні до українського родознавства. Не можна забувати, що українське родознавство до Лазаревського було цілком "дворянською" наукою. Адже воно з'явилося й зростало на ґрунті складання родоводів лівобережно-українського шляхетства в кінці XVIII - на початку XIX ст. Майже всі визначні українські родознавці XIX ст. були нащадками козацької старшини й українського шляхетства, і це ще більш посилювало звязок українського родознавства з історією українського шляхетства. Отож, гострий осуд Лазаревським старого українського шляхетства, природньо, мусив би викликати в нього несмак, а бодай неуважність до родознавчих проблем. Цього не сталося, й українська родознавча наука має повне право визнати й відзначити великі заслуги Лазаревського перед нею.

Насамперед Лазаревський зібрав величезний документальний м а т е р і я л до родознавства лівобережно-української старшини XVII - XVIII, століття, вперше знайдений ним в багатьох архівах - урядових і приватних. Він науково- критично д о с л і д и в цей багатющий матеріял і оформив його за певною родознавчою системою. Більш того. Родознавчі публікації Лазаревського виходять за межі вузького родознавства. Його родозначві таблиці були завжди тільки хронологічно-біографічною мережою для широкої соціяльно-економічної історії козацької старшини й шляхетства XVII - XVIII ст. А хоч родословні розписи Лазаревського дуже неповні й своєю формою не цілком відповідають вимогам сучасного науково-го родознавства, але він, цей ніби то сухий і скупий історик, писання якого називали "многополезною алгеброю" /В.Горленко/, дав такі яскраві й пластичні портрети низки представників старшинських родів, які, безперечно, свідчать про те, що ці особи й діячі були йому дуже добре відомі й дуже цікавили його. Родознавчі розвідки Лазаревського нерідко перетворювалися на історичні монографії, що їх синтезом було грандіозне "Описаніе Старой Малороссіи" по полках, роботу над яким перервало тільки смерть дослідника /1902 р./.

Лазаревський не тільки сам працював над українським родознавством, але й заохочував інших до родознавчих студій. Зокрема, з великою увагою стежив він за дослідами графа Григорія Милорадовича, історика й

родознавця Чернігівщини, свого давнього приятеля. Відома публікація Милорадовича-"Родословная книга Черниговського дворянства" /т.т.I - II, СПБ, 1901/, великою мірою, зобов'язана ініціятивній науковій підтримці Лазаревського. "Мне кажется - писав Лазаревський Милорадовичу 26.X.1890 року, - Черниговское дворянство вправе от Вас ожидать книги о его прошлом более или менее солидной... Вы должны дать родословные, доведенные до наших дней. Только за такую книгу Вам дворянство скажет спасибо. Работы бояться нечего". Лазаревский перестерігав, одначе, Милорадовича /в тому ж листі/, що "Сведения о происхождении родов ... наиболее шаткія сведения в делах о дворянстве. Тут без критики выйдет много курьезов". Вимога наукової критики взагалі була для Лазаревського обов'язкова. Він шукав передусім історичної правди й, находячи її, або ж те, що він уважав за правду, - не спинявся ні перед чим. "Покійний Галагін - згадував Лазаревський у листі до Милорадовича 26.X.1890 року - пять лет не говорил со мною за сведения о его предке, а потом начал сам говорить на тему, что фактов противного представить не может. - Вообще без фактов вести беседы по исторіи невозможно". Тим важливіше це в родознавстві, де фамільна пиха, особові амбіції внесли чимало баламутства. Треба визнати, що Милорадовичу такого науково-критичного підходу до родознавчих матеріялів бракувало. Недармо Лазаревський іронізував, що Милорадович прийняв родознавчу легенду Шираїв про походження їх з чужоземного кляхетства. "Только из Вашего списка - пише він Милорадовичу 14.I.1891 року, - узнал, что Ширан - "род выезжий" /-из Погарского государства/, но этим обижаться не следует"[x]. "На Вас - писав він Милорадовичу в тому ж листі - господа дворяне 3-й части будут недовольны, что Вы их обозвали незаконным названием - бюрократической /я - дворянины сей части не сержусь/; тем более, что если Вы заглянете в шестую часть /старовинные шляхетство - О.О./, то найдете там таких как Брешки, Булашевичи і т.д., которых дворянство основано на канцелярських фокусах. Впрочем, все это суета сует, ибо что за честь, коли нечего есть. В общем одна - история"[xx]. Разом з тим, Лазаревський підкреслює: "Какой драгоценный источник всякого рода материялов хранит в себе дворянский архив"[xxx]. А надзвичайно важлива була порада Лазаревського Милорадовичу: "По моему, необходимо ввести в родословную и те предания, которые у многих родов существуют о родоначальнике. В этих преданиях есть крупицы и правды, а вымысел история впоследствии отбросит". /22.IX.1894/. Аде Лазаревський відчував, що справа Чернігівського Родословника далеко не забезпечена з наукового боку. "Какие цели преследует /или будет преследовать/ Родословник? - писав він Милорадовичу 8.X.1897 року. - Историю или исключительно генеалогію всех членов вплоть до родившихся в последнее время Саш, Маш і т.д. Я бы думал, что история должна быть на первом плане у Вас, потому что полная генеалогия немыслима". Дуже цікаво, що коли Милорадович р.1900 звернувся до Лазаревського з проханням "написать краткое предисловие /до його "Родославной книги" - О.О./ о происхождении Малороссийського дворянства и проч.", той спочатку згодився, але 29.X.1901 р. писав Милорадовичу: "Начинал я два раза предисловие для Вас, но вижу, что в Ваш тон я не попаду, а на исправление своего не соглашусь. Ваша книга требует предисловия, как говорится, sui genezis, а я сих дел не мастер. Хотите вот какой способ принять: напишите предисловие Вы сами, а я его поправлю и подделаю, где нужно. Предисловие будет несомненно Ваше и козы, следовательно, будут сыты". "Пишите, сколько хотите, предисловия. В лучший вид призведем" - писав,

---

x/ Шираї були родом з міщан м.Погата /Стародубівського полку/.

xx/ Підкреслено скрізь нами.

xxx/ Мова мовиться, зокрема, про Архів Чернігівського Дворянського Депутатського Зібрання.

жартуючи Лазаревський Милорадовичу в іншому місці. Так з цього нічого й не вийшло: надто різні були ідейні й методологічні засади цих двох дослідників. Побоювання Лазаревського були цілком слушні. "Родословная книга Черниговського дворянства" Милорадовича, яка вийшла в світ р.1901 і яка, будь-що-будь, містила великий матеріял до українського родознавства /тим цінніший тепер, що архів чернігівського дворянства, оскільки відомо, загинув підчас останньої війни/, отоїть поза межами наукової критики, яку Лазаревський вважав за обов'язкову для родознавця x/, й яку поклала в основу своїх дослідів українська родознавча наука XX століття, й передусім її найвизначніший репрезентант - Вадим Модзалевський. Цим вона, великою мірою, завдячує Олександру Лазаревському, суворому історикові українського шляхетства й фундаторові його наукового родознавства".

-----:::::-----

Проф.Д-р М.МІЛЛЕР

ПОТОМСТВО КНЯЗЯ ГОТШАЛКА

Готшалк, син Удо - був князем поморських та полабських слов'ян, бодричів та вагрів. Вихований він був в манастирі Св.Михайла в Люнебурзі. Після довгого перебування при дворі Данського короля Канута Великого, зорганізував, за допомогою Архиепископа Адальберта І Бременського, слов'янську державу Вендів. В цій державі розповсюджував християнство в християнською культурою, творив єпархії, будував манастирі та церкви. В 1066 р., під час повстання частини слов'ян старої віри, був забитий в церкві. З ним загинула і вендська держава. Дітей по собі не лишив.

Ці короткі історичні факти, відомі нам за вендського князя Готшалка.

Готшалк, що в різних германських діялектах має також форми Готчал, Готескалк або Годескалк, означає в старогерманській мові "Раб Божий". Ім'я побудоване за тим типом імен, що мають в своєму складі ім'я Боже. Такі імення істнували з найглибшої давнини, ще у східних семітів, як от Гані-бал, Гасдру-бал, Геліога-бал, або у західних, як от - Міка-ел, Габрі-ел, Дані-ел. У греків: Тео-дор, Тео-філ, у слов'ян: Бог-дан, Божи-дар, Богу-мил. Навіть грецьке ім'я Тео-дул /Хведул/ та арабське - Абд-ала, буквально означають "Раб Божий". Німецьке ім'я Готшалк очевидно виникло на християнській базі, і серед німецьких дохристиянських імен невідоме.

Князь Готшалк, кревний слов'янин і великий національний діяч, прийняв це ім'я разом з християнством від німців, так само, як колись наші предки, приймали разом з християнством імення грецькі та жидівські.

Князь Готшалк не мав дітей, але німецькі роди von Gottschall, як і польські Гочалковські, ведуть своє походження від Готшалківського роду, від його братів та племінників, що після його смерти стали прозиватися його ім'ям. Поважним фактом на користь цієї леґенди є те, що всі von Gottschall, як і всі Гочалковські, мають одно знамено. Але давнім і, поки що неясним є те, що це ж знамено мають український рід Федоровичів з Київського Полісся, а також модуляції цього знамена мають

---

x/ Це й відзначив Лазаревський у своїй просторій і грунтовній рецензії на працю Милорадовича, надрукованій у "Київській Старині", 1902, IV, 43-54.

- український рід Рогоза та українські або польські роди з знаменом "Druzina " та "Srzeniawa".

Ще більш загадковим є й те, що змістом для знамена Gottschall, спільним для всіх наведених вище родів, руничний знак Sugil , але в його готський, надчорноморський формі. Це ще більш пов'язує знамено Gottschall з українським знаменництвом, готськх надчорноморські знаки властиві лише староукраїнському знаменництву. Знак Sugil був запозичений Вульфілою при складанні ним готського шрифту, з латинської абетики. В цій формі готський Sugil , разом з низкою інших знаків, зайшов в слов'янську абетку - кирилицю, під назвою "зѣло". З дальшим розвитком кириличного письма "зѣло" - зникло і натомість лишився найближчий в prononciatio знак "земля". Знак Sugil в звичайних "gemeinegermanische " рунах, має простолінійний вираз, а потім і інакший вигляд. В старо-германському знаменництві добре відомий і вживався лише цей останній руничний знак.

З українським характером знамена Готшал пасує і те, що на знамені Srzeniawa /За B,Koerzer /, де хрест виображений окремо від знака, він має типову візантійську форму, на той час, як в германському знаменництві вживається хрест латинський.

Відси бачимо, що знамено Gottschall , збоку основного знаку, як і додаткових, виказує якийсь, поки що неясний для нас, звязок з українським найстарішим знаменництвом.

Одинокі руничні або готські знаки, характерні для найстаріших знамен взагалі, що формувалися в 12-15 ст. ст. і виникали здебільшого з домових /родинних знаків/ ще ранішого походження.

В знаменах: німецькому Gottschal /B.Koerner/, Goczalkowski /B.Koerner/, Федорович /За Е.Архипенком/ та Srzeniawa /B.Paprocki/ маємо знаки цілком тотожні - Sugil в оборотному стані з хрещиком на горі. В знаменах Srzeniawa /B.Koerner/ та Druzina /B.Koerner/ маємо той же основний знак, але в першому хрещик винесено окремо на тло, а в другому немає хреста зовсім, а самий знак ліновано рівнобіжними рисами. В українському знамені Рогози /За Е.Архипенком/ основний знак дещо стильований, в вигляді похилої хвилястої смуги, яка в тому зберегає основні риси знака. Хрещик стверджений на середній частині. Роди Рогози та Srzeniawa /За B.Koerner/ мають ту ж форму знака, але замісць хреста - літеру Teiwar і, в такий спосіб, цей знак переходить вже до монограмних / Binderunen /, які можна розглядати як трохи пізніші за основні, лише з знаком Sugil . За це доводить і стилізування основного знака. Але за їх родинність та походження будь яких з наведених модуляцій від єдиної основної форми знаку, говорить і те, що всі вони в уживанні часто змішуються в одних і тих же родах. Так в уживанні роду Srzeniawa зустрічаємо знак 1, знак 2-й, та знак 4-й. Знак 5-й - уживається в родах і Рогози і Srzeniawa . За знаком 3-м / Druzina/ В.Сенютович припускає українське походження і звертає увагу на його спорідненість з знаками I та 4. /лист від 20.УІІ.47 р./. Також на спорідненість знаків в знаменах 1, 2 та 4-му, звертає увагу Е.Архипенко /лист від 26.УШ.47 р./.

В наслідок повищого короткого переліку деяких матеріялів, гадаємо, що знамена, пов'язані готською літерою Sigul , уявляють значний інтерес і порушують низку питань, що мають значіння для нашої історії, через що заслуговують на спеціяльні наукові досліди.

З німецьких фон-Готшалів відомий є знаний письменник та історик літератури, другої половини 19 ст. Rudolf v.Gottschall . Також знаний в тіх часи -композитор та x/ ~~ух~~ З роду Рогоз - відомий український Митполіт Рогоза, та український генерал часів визвольної боротьби. З дому Гочалковських походила Мавриція Биковська, покійна дружина українського селектора, бібліотекознавця та журналіста інж. Л.Биковського. Вона також була відома яко лікар-дантист та почасти бібліотекознавець.

---

x/ музика, що все своє життя перебув в США Люї-Готчалк

Деяка література, використана до теми:

1. H.Arntz: "Handbuch der Runenkunde". Saale, 1944.
2. F. Koerner. "Handbuch der Herold Kunst". Görlitz, 1920-1933.
3. B. Paprozki - "Herby rycerstwa polskiego". Krakow, 1584.
4. М.ЛОБАВСКИЙ, История западных славян". М., 1904.
5. Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона.
6. "Maurycja Bykowska". Fundacja popierania bibliotekoznawstwa imienia M.Goczalkowskiej. Frankfurt/M., 1946.

-----:::::-----

Д-р Володимир МАЦЯК

РОЙСИ І ШВАРЦБУРГИ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ.

В XIII і XIV ст. могутня Галицько-Волинська Держава й її князівсько-королівська династія випливають на широкі води європейської міжнародної політики та в ній відограють часто першорядну і вирішальну ролю. Скупість і нерозкриття властивих джерел покищо ще не дозволяє розкрити нам цих всіх подружно-родинних звязків, які злучили тоді, в XIII-XIV стол., українську династію з різними високими европейськими родами. Треба тільки, наразі, з загальних даних /в напрямі до майбутніх детальних розшуків/ припускати існування оживлених звязків українського княжого, й може ще й чільних боярських родів, з високими родами тодішньої Франції, Чехії, Угорщини, Польщі й ін. Але вже знайшлися певні докази про родинно-подружні звязки українських монархів XIII-XIV століть з деякими княжими і графськими німецькими родами Ройсів і Шварцбургів. Вже здавна знані в нашій історичній науці загальні джерельні відомости про поріднення галицько-волинських князів Андрія і Льва Юрієвичів та Юрія II Тройденовича в XIV стол. з німецьким графським родом Шварцбургів. Але деталі про ті звязки в XIII-XIV ще не були відомі в працях М.Грушевського і Ст.Білецького про короля Данила Галицького /Львів 1930-ті рр., в рукопису/.

Тільки в останньому часі на еміграції, в Німеччині проф.др М.Міллер натрапив на ближчі деталі споріднення українських князів з родами німецьких Ройсів і Шварцбургів. В німецьких шляхотських, т.зв. ґотайських альманахах віднайшов проф.Міллер важні і цікаві подробиці про спосіб споріднення галицько-волинських князів з Ройсами і Шварцбургами та про дальші родинні звязки цих обох німецьких родів з німецькими і іншими европейськими родами впродовж віків, аж до наших часів /подробиці в статті "Рід Князів Ройсів" в журналі "Рід та Знамено" 1947, число 3, стор.12-13/.

Отже, за Ґотайським альманахом тюрінґські князі Ройси, це потомки в жіночій лінії галицького короля Данила Романовича /помер 1264 р./. Данилова донька, Софія віддалася за графа фон Шварцбурга і мала доньку Ютту, графіню фон Шварцбурґ. Ютта вийшла в 1280 р. за Гайнріха фон Вайда, графа фон Пляуен, котрий по своїй дружині і по тещі взяв для свого роду прізвище "Ройс" /Reuss/ тобто "Русин". /1/. Рід "Ройс" жив у Тюрінгії до 1945 р.

/1/ Треба підкреслити факти, що назви "Ройссен"/Русь/зафіксувалися продовж довгих століть, до сьогодні, на німецьких землях по українських поселенцях, які тут жили з своїми нащадками. Так, наприклад, доказується походження назов "Ройссен" та "Кляйн"Ройссен" /"Русь" та

Родовід Романовичів, Шварцбургів і Ройссів

Данило Романович (+1264)
Король Руси-України

Лев I (+1301)
Князь Галичини

Юрій I Львович (+1308)
Король всеї Руси-України

Марія Юріївна
∞ з Мазовецьким
кн. Тройденом Земовит.

Юрій II Болеслав
князь всеї Руси-України
(1323-1340)

Андрій I і Лев II
князі всеї Руси-України
(1308-1323)

Софія
∞ з Н.Н. графом
Шварцбургом у 1250-тих рр.

Н.Н. граф Шварцбург
∞ з Н.Н. (?)

Зігегарт і Гюнтер
Шварцбурги
в Ордені Сх. Прусії
коло 1316-1327 рр.

Ютта граф Шварцбург
∞ з Гайнріхом
Вайде ґ. Пляуен-Ройсс
в 1280 р.

рід Ройссів
в Тюрингії
до XX стол.

Невисвітлено ще питання, коли ж Данилова донька, Софія віддалася за графа фон Шварцбурґа. Треба припускати, що це сталося в 1250-их рр. /може коло 1253/, коли Данило опинився в добросоюзних звязках з східнопруським Орденом хрестоносних лицарів. З цим Орденом і з Польщею Данило склав тоді договір про спільне розподілення ятвяжської землі між три договірні держави. Видко, що тоді дуже видатну ролю в цих взаєминах Данило з Орденом зайняв німецький рід графів Шварцбурґів, з якого один дістав Данилову доньку Софію собі за дружину. Щобільше, живі докази про тісне посвоячення українських монархів XIУ стол. з Шварцбурґами, та про високі уряди цих Шварцбурґів у східнопруськ.Ордені хрестоносців у XIII і XIУ стол., читаємо наявно з двох міждержавних договірних грамот, виданих галицько-волинськими князями Андрієм і Львом Юрієвичами та Юрієм II Болеславом у 1316 і 1327 р. великим майстрам німецько-східньопруського Ордену лицарів св.Марії.

Східньопруський лицарський Орден переніс свою столицю в р.1309 з Венеції до Марієнбурґа над Вислою і звязався в 1316 і потім у 1327 р. з українськими князями міждержавним договором політичного союзу, зверненим виразно проти грізної тоді небезпеки з боку татарських орд хана Узбека. В договірних рамових грамотах України для Ордену, щодо наших часів збереглися в оригіналах в Державному Архіві в Кенігсберґу /Сх.Прусія/, наші князі виразно згадують, що з боку Ордену міжнародний договір з українським князями склав їх родич /consauguineus noster / Зіґеґардт Шварцбурґ. Треба догадуватися, що він сформулював умови цих договорів, в яких була мова також про довірені і тайні договірні частини-клаузулі і що Зіґеґард найкраще, як родич укр. князів, до того надавався і це перевів. Самі Шварцбурґи, брати Зіґеґардт і Ґюнтер також у XIУ стол. займали в німецькому Ордені у Сх.Прусії високі урядові становища. Вони це влекшували політичні звязки між Орденом і Галицько-Волинською Державою.

Потім, перед і після упадку Галицько-Волинської Держави в середині XIУ ст., вже більш не чуємо про звязки Шварцбурґів з Україною і її Княжо-боярським проводом.

Як нам треба розуміти, що граф Зіґеґардт Шварцбурґ був "родич" українських монархів Андрія I і Льва II Юрієвичів /1308-1323/ та Юрія II Болеслава /1323-1340/?

Ми ще зараз не знаємо, якого віку був Зіґеґердт на початку XIУ стол., старий чи молодий, а тому ще очевидно не знаємо, чи він був сином чи внуком української княгині Софії Данилівни, що стала й тюринґською графінею Шварцбурґі і не знаємо чи він був внуком чи правнуком українського короля Данила в жіночій лінії. Але українські монархи XIУ стол. та Зіґеґерд знали себе добре як близькі родичі й мабуть таки цупко повязалися всі вони, як правнуки короля Данила в чоловічій та жіночій лініях. Таксамо й потомки Отти Шварцбурґ та Гайнріха Вайде фон Пляуен, продовжуючи рід Ройсів з XIII стол., як відгалуження роду Шварцбурґів, були теж правнуками короля Данила в жіночій лінії і, хоч трішки слабше кровно звязані з Данилом, гордилися дуже своїм походженням з руськоукраїнського королівського роду і таку руську традицію в свойому роді собі творили, як

"Мала Русь"/ двох сіл у Східній Прусії, коло Алленштайн /сьогодні Ольштайн/, і Морунґен /Моронґ/, по українських поселенцях з початків XIУ стол., яких нащадки жили тут довгі століття. За східнопруською орденною грамотою з 1324 р. село "Мала Русь", коло Алленштайн, пішло від її українських поселенців Максима і Григора, яким це село було надане /Гляди В.Мацяк, "Мала Русь - Україна" у Східній Прусії з XIУ стол., "Наша Батьківщина", Львів 1937 р., ч.9, за вересень./.

свою, безспірно високу і горду родову легітимацію в Україні.

Така гордість в німецькому графському роді нашого українського королівського походження, зрозуміло, оправдується в XIII-XIV стол. загально тоді й відомими в німецьких країнах, і взагалі на заході Европи, родинними звязками українського княжо-королівського роду Романовичів з династією князів Баварії. Німецькі хроніки й особливо австрійський поет-хроніст Оттокар з Стирії у своїй віршованій хроніці, на переломі XIII і XIV століть, тепло згадує про "руського короля Юрія" /Кунік Георін фон Рюзен/ Львовича як свояка баварського князя Оттона /матері Оттона і короля Юрія, ця остання Констанція, дружина галицького князя Льва Даниловича, це були рідні сестри і доньки угорського короля Белі IV/. Оцей баварський князь Оттон, за словами хроніста Оттокара, втік в 1307/8 р. з мадярської вязниці, прибув на двір українського короля Юрія і відсіля, обдарований Юрієм, вернувся у свою Баварію.

Таким чином перед нами, на одному відтинку західноевропейської історії, зараз вже виходить наяву одна ілюстрація великої цінности, яку мали деякі західноевропейські роди з своїх родинних звязків з українською княжо-королівською династією.

Скільки таких звязків України з західною Европою могло ще існувати, про котрі українська історична наука ще не знає, бо їх ще не вивчала?

---:::::---

Д-р В.СЕНЮТОВИЧ-БЕРЕЖНИЙ

БАРТОШ ПАПРОЦЬКИЙ.

Папроцькі - старовинний мазовецький шляхетський рід знамена Єстршембець. З бігом часу він розбився на кілька галузей, які оселилися в землі Хельминській, Литві, зокрема на Волині. Вони прийняли знамена Холева, Е літа і Огончик.

Славний польський знаменознавець Бартош Папроцький походив з корінної галузі роду і народився в Папроцькій-Волі, на Мазовью, в 1543 р.

Здобувши освіту в Краківській академії, він скоро заслужив собі признання як поет, історик, літератор і мораліст. Між тим, ця його діяльність незабаром перервалася завдяки смерті батьків і він повернув в родовий маєток, де занявся господарством. Вскорі Папроцький одружився з багатою сусідкою-вдовою Кособудською, жінкою немолодою і сварливою, яка не принесла йому щастя.

Не вдоволений супружнім життям, Папроцький з радістю використав нагоду приєднатися до посольства, яке віправлялося в Туреччину, на чолі з Андрієм Тарновським. Лише після смерти дружини в 1572 р. повернув він до дому і став працювати над зібраними матеріялами по історії шляхетських родин. Першім його твором була " Panosza " /Краків 1575 р./, віршована характеристика руських і подільських панів. Він подав багато портретів описаних їм осіб, які являються в багатьох випадках одинокими образами панства його доби, котрі залишилися. Цей твір був також ілюстрований відповідними знаменами. В " Kolo rycerskie " /1576/ Папроцький, описуючі під видом звірят сучасну йому шляхту, дав дотепну сатиру на непорядки в державі, соймові свавільства і шляхетські примхи. Чисто родо-знаменознавчим твором його можно назвати "gniazdo cnoty" /1578/, яке мало й історичне оповідання подій в Польщі до Стефана Бато-

рія. В цій праці, крім знамен шляхти, подає Папроцький також і знамена земель та міст. Нове доповнене видання виходить в 1584 р. під назвою "Herby rycerstwa polskiego". Хоча Папроцькому і закидають, що він часто вміщував в свої праці матеріял неперевіреної історичної вартости, треба визнати, що він подав велику кількість найцінніших матеріялів і фактів, які уважно збірав довги роки по архівах кляшторів, приватних маєтків, міст і тд. Лише Папроцькому маємо ми дякувати, що до нас дійшли в оригінальнім вигляді знамена нашої шляхти, бо він надрукував їх без змін в виданні 1578 р. згідно з знаменницькими списками і рисунками, вивезеними з Русі.

Папроцький був проти короля Сигизмунда III, а тому, боячись переслідувань з боку короля та його партії, емігрував в Моравію. Особливо дружнє поставився до нього єпископ Оломоуцький Павловський, у якого перебуває Папроцький до самої смерти єпископа.

Підчас свойого життя в Моравії, Папроцький займався історією та знаменознавством чеської шляхти та видав "Zreadlo Slavnego Markhrabstwi Morawskieho /Olomouc 1593/.

Після смерті свого протектора, єпископа Павловського, жив Папроцький деякий час в Празі а Шлезьку. Тут виходять його твори: "Ogrod Krolewski" /Прага 1599/, "Diadochus, id est posloupnost kniazat a kraluv ceskych /1602/, "Stambach Slezsky /Брюн 1609/, в рукопису залишився "Para lipomena genealogiarum Slavicarum".

Папроцький помер в 1614 р. Дітей не залишив, мав лише 4 племінника:

Постать Папроцького є цікавою для нас не тільки тому, що він вміщував в своїх працях родо-знаменознавчі відомости про наші роди, а і тому, що він був нашим щирим приятелем і не боявся відверто про це казати полякам, підкреслюючі негативні риси польської шляхти і вихваляючі лицарськість українців.

Тому подам дуже цікавий переклад з його "Пароші", як раз тієї частини, де він про це пише. Переклад зробив Пант.Куліш. Мову Куліша, вже застарілу, не модернізую.

"Року 1575 знаний Бартош Папроцький у своїй "пароші" напечатав таку до ляцьких панів орацію", - каже П.Куліш:

"Не думайте, мовляв, що похлібую Русі: недавно ще я живу між нею і не з нею згодував ся; тільки-ж я зараз зрозумів їх славні діла, що слава їх не вмре в потомстві. Чи раз же то на кожен рік угоняють сі поважні люде за татарами, не боячись пригоді військової? Мов ті сьміливі леви, обороняють вони все християнство; мало не кожного з них можна назвати Гектором. Нема від вас їм жадної підмоги, а вам від них упокій, наче годованим волам. Тим часом ви себе прекладаєте над Русь і випрошуєте собі в руських землях маєтку. Ви же б самі уділили Русі від свого достатку, за те, що з її ласки живете в такому спокої.

Покажіть лишень ви достойні памяті діла, які раз-по-раз являються, можна сказати, сьвяті люде. Хто нашого часу переживе у чому небудь Русина? Пошліте його послом, він справу справить ся красче, ніж ви йому наказати зумієте. Шукай між Русинами й гетьмана і доброго воїна. Не люблять вони, як у разі про примирє родують. У найкрасчого коня і найкрасчого їздеця знайдеш на Русі. Ба й ваш Матуш іншою тут зробить ся людиною. Не буяє по улицях, не зазирає-ся з иншими. З Матуша тут виходить воїн, а панський ваш синок робить ся на Русі ротмистром або хоробрим лицарем. А ви-ж то самі чим заслужили в свому краї маєтків? Чи бачили ви вихвачену проти себе шаблюку - не серед улиці, а в потребі? Вислухайте ж від мене правду: не личить розумному доповнятись чужого, не годиться багатому гордувати вбогим. У подолян не розбереш, хто пан, а хто слуга, нема в їх не за грош пихи. Не ходять вони в дорогій одежі, вкривають ся вони славою, що дорогша з вашого убрання. Слава сього народу розлилась по всьому світу і во віки при йому зостанеться,

хоч би Польща і згинула. Що робив Геркулес, як побував, чи дер, не милуючи і земних богів, те на Русі з'уміє зробити кожен. Самсон роздірав челюсти леву: так і подвиги нашого часу-Русинові за звичай. Страшенний Турчин роззявив на нас пельку, от же хоробра Русь нераз туди засовувала руку. Ринув ся б він з великим військом у Польщу, та зупиня його руська сила. Кидають ся Русини в безодню войни, занедбавши опаси, і як що зроблять спасенне - всім нам прибуде слави.

Вдовольняйтесь же славою, що вони вам придбовують, хоч і немає вас між ними у походах; не поривайте очей на руські добра, коли що-разу, як доведеть ся воювати, ви сидите десь по гнях".

-----:::::-------

Д-р Т.ОЛЕСЕВИЧ-ОЛЕСІЖ

СОБОРНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ КРОВИ

/Основи української евгенічної політики./

Епоха напливів на Україну ріжних нордійських племен тривала повних дві тисячі літ. Вона закінчилася при кінці першого тисячоліття по Різдві Христовім приходом на Подніпрянщину скандинавських варягів, що їм норманська історична школа приписує заснування володарської династії Рюріковичів і створення системи Київсько-Руської Великодержави.

Так в часі цього двохтисячоліття, як і в наступній третій тисячі літ, аж до наших днів, відбувався в Україні інтенсивний процес доклядного вимішування основних компонент української нації,- раси арменоїдальної й нордичної та синтетичне стоплення їх в посередньому расовому типі -/д/-Динарському.

Оформовання Динарського расового типу доконалося, в основному, вже в часі перших півтори тисячі літ по розпочаттю нордичних наїздів. Доказом того може послужити той факт, що вже в епоху розселення слов'янських народів, у У-УІ століттях по Р.Х., безпосередні тодішні сусіди українців сербо-хорвати мали вже цілком виразний расовий динарський тип, якого пізніше вони занесли аж на береги Адрійського моря, в Динарські гори.

Неоднакові умови пізнішого історичного життя двох расово-братніх народів українського та сербо-хорватського привели до дальшого змішування їх з ріжними сусідніми народами і, в часі останніх півтори тисячі літ, витворили в Україні й на Балканах в Динарському расовому типі дві окремі відміни з окремим розподілом в них побічних расових компонент. У Сербо-хорватів з побічних компонент сильно домішана /е/-середземноморська раса, а в меншій степені /к/-орієнтальна, /і/-північно-західна і /р/-літоральна. Натомість у українців повстала сильна домішка /г/-субнордичної і менші домішки /е/-середземноморської і /в/-субпаноноїдальної рас.

Український динарський расовий тип характеризується згрубша такими антропологичними прикметами:

1/ Форма черепа - переважно круглоголова, або півкруглоголова;
2/ Обличчя - вузьке, з вузьким тонким носом і переніссям;
3/ Ріст - високий, або вищесередній;
4/ Вага - вищесередня;
5/ Будова тіла - міцна, мускулясто, гармонійно пропорційна;

6/ Барва тіла - смаглява;
7/ Барва волосся й очей - темна.

Український динарський расовий тип, так по його расовій генезі, як і по достосованню до природньо-ґеоґрафічних і суспільно-політичних умов історичного життя на европейсько-азійському лісо-степовому пограниччі, мусить вважатися за тип релятивно найбільш досконалий. - "Бортес креантур фортібус ет боніс" - "Сильні повстають з сильних та добрих", - ця світова істина вповні стосується й до українського народу.

Лише силою фізичною і духовною, що одержано її в спадщині по його сильних расово предках, можна пояснити те, що український народ остаточно переміг все те безконечне лихо, яке спіткало його в бурхливому історичному житті. Міцно й гармонійно збудований, всесторонне загартований і витривалий, потужно розродчий та людяно життєрадісний, український народ виріс на одного з найбільших народів Европи. Він сполучив у собі в одне нерозривне ціле: з одної сторони /по предках арменоідах/-безмежну любов до рідної землі, культ святої матери-землі, прив'язаність до мирної хліборобської праці та життя з неї з роду в рід, а з другої сторони /по предках нордійцях/ найбільше вояцьке завзяття, отчайдушну хоробрість, жертвенне лицарство та організаційний хист в оборонній оружній боротьбі за волю своєї землі, за свою свободу. Подібно до інших европейських національно-расових мішаних типів /-старо-грецького, старо-римського, французького, англійського/, українці посідають у високій степені розвинений хист державотворчий. Доброго роду й обичаїв гречний молодець, красний лицар, вільний козак, що однаково міцно тримає в руці плуг і меч, - ось український расово динарський ідеал людини, оспіваний усією багатою, прекрасною українською народньою поезією, починаючи від прадавніх колядок та щедрівок, а кінчаючи на сучасних повстанських піснях. Всенародня загальність цього ідеалу у всіх часах і на всіх українських землях, правдива с о б о р н і с т ь у к р а ї н с ь к о г о р а с о в о г о т и п у, - найлевніша запорука того, що, так, як в минувшині, так і в сучасності, український народ переборе всі перепони і осягне, нарешті, вільне життя в своєму вільному Державному Володарстві.

С к р і п л е н н я ф і з и ч н о - б і о л о г і ч н о ї т а д у х о в н о ї с и л и у к р а ї н с ь к о г о н а р о д у, с к р і п л е н н я й о г о р а с о в о ї с о б о р н о с т и, - ц е ц і л ь д о б р е п р о д у м а н о ї і с п л я н о в а н о ї у к р а ї н с ь к о ї с о б о р н о ї е в г е н і ч н о ї п о л і т и к и.

Перш за все соборна евгенічна політика мусить сприяти продовженню й поширенню процесів всестороннього вимішування расових компонент в рямках української національної спільноти. Західні й північно-західні українські землі в українських розсельчих рухах на придніпрянщині та в причорноморському степу відогравали ролю глибокого запілля, з якого приходили великі кадри людей, але назад вже не приходили. Таким чином стала людність цього запілля вимішувалася лише поміж собою й витворювала тут не всеукраїнський, а партикулярний західно-український тип. Цьому сприяла й та обставина, що Галичина, Буковина й Закарпаття, після розборів Річіпосполитої Польської, опинилися під владою Австро-Угорщини, й звиш півтораста літ були політично відокремлені від решти українських земель, що перебували під владою Росії. Прийняття засади соборности України мусить неуникнено привести за собою й знищення кордону. Збруча у всеукраїнських процесах вимішування й расової консолідації українського народу.

Само собою зрозуміло, що у внутрішньонаціональних процесах расової консолідації необхідно стреміти до посилення компонент життєво динамічних, конґеніяльних, гармонічних, родово стабільних та необхідно

ослаблювати, або й цілковито виключувати компоненти життєво вичерпані, екстремно протилежні, енгармонійні та руйнуючі рід.

Соборна евгенічна політика мусить охоронити українську націю від надмірного припливу до неї расових компонент з чужих та фізично-біологічних віддалених національних середовищ. Подібно до інших білих европейських народів, українці мусять недопустити у себе змішування з расовими комплексами концентру /с/ нігрицького, чи азійського жовтого лапоноідного походження /л,т,с,п,н./

Рівнож слід вистерігатися припливу до українського національного організму крови націй виразно фізично й духовно вичерпаних, здегенерованих та енгармонійних.

В умовах сучасного підневільного життя ріжних народностей СССР надзвичай швидко зростає число національно-мішаних подруж. До першої світової війни число мішаних подруж українців з чужинцями було 1-2%. У 1927 році це число сягало вже 7,5%, а в 1937 році воно було аж 19 %. В умовах нинішнього часу, коли екстермінаційна та денаціоналізаційна большевицька політика, для осягнення своїх політичних цілей вселює на Україну великі маси наукраїнських народностей, а одночасно виселює з неї мілійони українців, яких розпорошує по широчезних просторах СССР, цей відсоток мішаних подруж, без сумніву, ще значно більший. Українське суспільство мусить собі вповні усвідомити всю небезпеку для існування українського національного організму від такого припливу до нього чужородних фізично і духовно елементів. "Коли струм цих елементів зростає невгамовно до розмірів великої ріки, тоді може підлягти сказі міцний стрижень народу, стрижень, що становить підставу народньої традиції. А коли народ затратить свої традиції, то затратить і сам себе." - каже англійський соціолог, Проф.В.Баркер.

Боротьба проти національно-мішаних подруж, це нині боротьба за саме існування української нації.

Одночасно за всяку ціну необхідно утримати на належній висоті розродчий потенціал українського народу. Природній приріст українців донедавна належав, не лише до найвищих в Европі, але й у цілому світі. Висота його на придніпрянщині сягала, до першої світової війни річно 1,8 - 2,0 %. Роки першої світової війни, революції та початків большевицького панування /1914-1923/ цілковито знищили цей приріст.Період большевицької політики НЕП-у дозволив знову привернути цей приріст, що в роках 1924-1925 виносив 2,4 %; в роках 1926-1927 - 2,3 %; в роках 1928-1929 - 1,9 %.

Наступний період тотальної колективізації сільського господарства та індустріалізаційних пятиліток знову привів до цілковитого знищення природнього приросту українського народу. Ми не посідаємо офіційних совітських статистичних даних що до природнього руху української людности в тридцятих роках аж до другої світової війни. Їх совітська влада давно вже перестала публікувати. Однак, порівнання даних совітських переписів з 17.XII. 1926 року та з 17/I.1939 року вповні потверджує факт цілковитого знищення приросту кількости українців.

Так у 1926 році в СССР пораховано було українців 31,194,778 душ. Середній щорічний приріст всього населення СССР в період до 1939 року виносив 2,35 %. Приймаючи цей відсоток і для українців, ми мусіли би одержати щорічний приріст числа українців 733,078 душ, а за дванадцять літ - 8,796,936 душ. Разом українців мусіло би бути за переписом 1939 року, 31,194,778 + 8,796,936, себто разом 39,991,714 душ. Між тим перепис 1939 року показав число українців СССР рівним 16,5 % від всього загалу населення СССР - 170,467,000 душ, себто лише 28,127,055 душ. Таким чином, загальне число українців СССР за час від 1926 року до другої світової війни не лише не збільшилося, але ще й абсолютно зменшилося на 11,067,723 душі себто на 9,83 %.

Буря другої світової війни шаліла довгими наворотами на всіх чарінних українських землях. Розміри знищень, принесених війною українському народові, не піддаться ще нині якомусь точнішому числовому окресленню. Сторонні спостерігачі /Р.Врага/ оцінюють на 1945 рік загальну кількість українців у СССР лише на 22 - 24 мілійони душ, при чому лише не багато більше від 14 мілійонів мало би проживати на суцільній українській етнічній території.

У минувшині, до часу достаточного розвитку медичної науки, особливо в її санітарійно-запобігаючій галузі, ціле людство час від часу підлягало великому фізичному винищенню через сильні хвилі епідемій - "морів". Народи Европи на очах історії перебули чимало таких "морів" - чуми, холери, віспи... їхня згубність для мас населення була тим більшою, чим у більшому скупченні, у більшій густоті по містах проживала людність. В Україні, де людність була переважно хліборобська і була більш менш рівномірно розподілена в терені по невеликих оселищах та куторах, - нищивні наслідки колишніх "морів" були релятивно невеликі.

У нинішніх часах згадані форми епідемічних "морів" вже не бувають в Европі, а залишаються лише в околицях найбільшого в світі скупчення людности в Індії та в Китаї. Натомість інші епідемії, а серед них дизентерія та ріжні форми тифів, продовжують десяткувати людність Східньої Европи, а в тому числі й українців. Значіння цих епідемій для нашого народнього життя ясне для кожного з нас, хто в траґічні для нас місяці 1919-1920 років був наочним свідком гибелі цвіту нашої Армії від найсильнішого тодішнього нашого ворога - плямистого тифу...

Сучасна большевицька національна і соціально-економічна політика, що має "плянетарні" цілі й пляни, цілковито неґує елементарні життєві потреби людей та безоглядно використовує їхні сили, здоровля й життя. Реклямуючи себе по всьому світі яко "владу робітників та селян", большевики ввели у себе законодавство, яке цілковито позбавило працюючу людину не лише права на справедливий, достаточний заробіток, але й права на повну охорону життя й здоровля в часі праці та здорового й вистачаючого відпочинку. Надзвичайний зріст числа недуг професійного й соціяльного характеру, - явище знаменне для нинішнього катастрофального стану здоровля українського народу.

Поставлена в безнадійне рабське положення, українська людність шукає хоч би хвилевого забуття в алькоголі. Його в необмежених кількостях услужливо подає большевицька влада, яка, так, як і колишня царська, в доході з народнього піятства вбачає одно з потужніших джерел для поповнення свого державного бюджету.

Зруйнована большевицькою світоглядовою системою, родинна мораль та суспільна обичаєвість дає підстави до цілковитого хаосу в міжстатевих стосунках і до широкого розвитку загально толерованої проституції з всіма її згубними наслідками - венеричними недугами,, злочинними абортами та цілковитим упадком розродчих здібностей.

На такому понурому тлі загального образу сучасного здоровля українського народу сформовується й неухильно насовується нова, давніше на Україні ближче і ширше незнана, зловіща хмара масової блідої смерти - сухітничої, туберкульозної...

Український народ в умовах сучасного життя під совітською владою йде швидкими кроками до цілковитої фізичної заглади. Цю жахливу істину мусить собі вповні усвідомити ціле українське суспільство, мусять знати й інші народи, що нині, або байдуже придивляються до чужої біди, або навіть допомагають большевикам у їхніх нелюдських злочинах.

Українське суспільство мусить за всяку ціну та якнайскорше знайти ефективні засоби, щоби усунути й знищити смертельну небезпеку вичерпання фізичного потенціялу українського народу. Мусимо поступати так, щоби заощаджувати кожну краплю її крови. Кров українська нині може бути пролята лише в інтересі безсумнівного добра української нації. Проливання

української крови для егоїстичних інтересів інших, чужих народів, найбільше безрозсудство і злочин, який може доконати український громадянин. Кількість наша, побіч нашої якости, є одним з основних та найцінніших наших національних скарбів. Українська політика не сміє сходити на бездоріжжя ріжних, модних в тому чи іншому часі, міжнародніх теорій та "мітів", а мусить невідступно стояти на твердому ґрунті християнської моралі, національної традиції та тверезої, точної науки.

Фізично і морально міцна українська родина, це наша неприступна фортеця, де зберігається сила і честь українського роду, - це кузня, де сталиться майбутність України.

-----:::::-----

Проф. В.СІЧИНСЬКИЙ

ЮРІЙ НАРБУТ-ГЕРАЛЬДИСТ

Найбільший український графік новітньої доби, тепер, зовсім певно можна сказати, - найвизначніший графік першої половини двадцятого століття - Юрій Нарбут, мав спеціяльне замилування до знаменництва, цього прекрасного вияву традиціональности, міцного звязку з минувшиною, непоборної й непереможної ознаки національної приналежности.

Знамена, картуші, символи та алегорії творили в графічних працях Нарбута невідмінні мотиви і головні засоби графічного вислову. Їх ми бачимо скрізь - в книжній ґрафіці, окладинці та інших працях Нарбута, але найбільше в так званій меморіяльній ґрафіці /грамоти, свідоцтва, дипломи/ державних знаках і в таких меньших працях, як карти для гри, екслібріси, видавничі і фірмові знаки.

Заінтересовання Нарбута знаменництвом і, з'окрема, знаками датується ще з юнацьких років. Вже та обставина, що мистець походив з старої старшинської родини та виховувався у старовинному Глухові, давало йому багато матеріялу до пізнання світлої і захоплюючої минувшини України, з її чаром старої мистецької культури. Цей інтерес до старовини постійно зусилювався та привів Нарбута до студій старого українського ґраверства, яке було у нас незвичайно розвинене в ХУІІ-ХУІІІ ст., а яке нігде не викладалося і майже ніде не публікувалося. Цілком природньо, що при тих студіях він зустрінувся з знаменництвом і емблематикою, яке ще поглиблювалося знайомством з західньо-европейською графікою. У пізнанні знаменництва на мистця мали великий вплив також відомі дослідники-українці В.Лукомський і В.Модзалевський.

Власне це широке знайомство Нарбута з старим українським ґраверством, спрямувало в певному напрямку цілу творчість мистця, дало йому міцні підстави для творення українського стилю у формі і змісті мистецького вислову та виробило з нього оригінального, справді українського графіка.

Може як раз добре, що Нарбут не закінчив жадної Академії чи мистецької школи, він не перенявся ніяким шабльоном, не втопився у "сусально" - притворному "русскому стилі" і західньо-европейському безбарвному універсалізмі. А що в мистця був винятковий талант до творчости й самобутности, дарував нам великі, просто епохіяльні твори світового значіння. Працював він у часи творення нового українського національного життя, яке досягнуло свого апогею в роках 1917-1920. Тому руху мистець від-

дав цілу свою вибухаючу енергію, експансивність і впертість. Як писав російський мистець Мітрохін,"Нарбут з якоюсь не російською працездатністю" кидався у вир життя й, не зважаючи на свої численні обовязки у ріжних комісіях державного значіння та педагогічної праці в Українській Академії Мистецтва,дав силу безсмертних праць з ріжних галузів графічного мистецтва.

Але чи не найбільше помітне і почесне місце в графіці Нарбута займали знамена й знаки? Мабудь так, бо не дурно під своїм родинним знаменом Нарбут дав власноручний підпис в 1912 році такого змісту:

"Мазепинець, полку Черниговського, Глуховськой сотни, старшинскій сынъ и гербовъ и эмблематъ живописецъ."

Тому не диво, що ще у ранні роки своєї діяльности в Петербурзі, Нарбут бере найблищу участь у ріжних знаменознавчих виданнях. Не випадок також, що ці "російські" видання торкаються головно українського знаменництва. Як відомо, інтерес до знаменництва у російських мистців, навіть, дослідників усе був мінімальний, а самі знамена й знаки на Московщині появилися в XVII-XVIII ст. головно під впливом українського знаменництва та до того ще як засіб... підроблювати чужоземні вироби та підшиватися під чужоземні "закордонні" роди...

Отже Ю.Нарбут брав участь у Петербурзі та виконував усі графічні праці в монументальних виданнях, які мусіли додержувати "офіційної"термінології - як "Былая Малоросія" /листівки 1907 р./, "Малороссійскій Гербовникъ" /1914/,, "Гербы гетмановъ Малороссіи" /1915/, "Реестръ шести знатнимъ особамъ" /1912/. Особливо рідкі видання "Гербы гетманов", що друкувалися в кількости всього 50 примірників і "Реестръ шести"... що вийшов у світ у кількости 8 /восьми./ примірників. В останньому, крім знамена роду Нарбутів, були знамена ще 5 ближчих знайомих мистця.

У великій мірі звязана з знаменництвом величезна праця Нарбута "Георгієвський Статут", яку виконував Нарбут на замовлення військового міністерства в Петербурзі, в роках 1914-1917, до якої вложив кольосальну працю й яка невідомо де поділася...

Графічне виконання знамен і емблемів у всіх згаданих працях, залишаться на довший час неперевершеним зразком справжньої мистецької праці. Хоч мистець точно дотримувався змісту знамен, зумів їх віддати модерною формою, новим графічним способом, так що ці старовинні емблеми стали жити для сучасности, звязуючи давню культуру з модерним життям. Це вже секрет творчого виконання, коли мистець, точно передаючи форму, непомітними рисками, де якою загостренністю чи, навпаки, змягченністю форм, досягає кращого мистецького вислову. Більше того, - оці старовинні знамена стали жити наново, стали ніби необхідною частиною сучасного життя і побуту, стали наскрізь модерними творами. Така їх суґестивна роля ще у більшій мірі помітна в інших працях Нарбута, як екслібріси, державні знаки та інше, де мистець міг собі дозволити більшої вільности у перетворенні знаменницьких мотивів.

Екслібріси Нарбута це немов би маленькі монументи, що скупчують в собі символічним способом цілий зміст, усі чари книжкового мистецтва та книжкових збірок. Особливо "Геральдичні" ранні екслібріси мистця /Д.Дубровського, В.Лукомського, О.Значко-Яворської, П.Дорошенка/. Чи не дивує нас, що всі власники цих екслібрісів українці чи українського походження, хоч самі екслібріси замовлялися і виконувалися в російській столиці?

Не в меньшій мірі застосовував Нарбут емблематику в українських державних знаках 1917-1919 рр.фірмових знаках і знаменитій серії грошевих карт. З усієї графічної спадщини Нарбута, вони мають найбільш практичне значіння. Свідчать вони не тільки про високий мистецький рівень і спілість нашої культури, але під мистецьким оглядом стоять вище інших. Коли по першій світовій війні вийшли нові поштові марки Франції, то французька критика вказувала на їх не мистецький вигляд, а один мистець-

кий часопис у Парижі репродукував українські поштові марки Ю.Нарбута /30,40 і 50 шагів Української Народньої Республіки/, як приклад дійсно мистецького виконання, який треба наслідувати. Інший приклад стався в 1921 році, коли в новітній Польщі було випущено новий банкнот паперових грошей /на жаль непригадую якої вартости "марок"/. Тоді знаний /уже покійний/ український графік Павло Ковжун опублікував у львівському "Ділі" замітку, де доводив, що на цьому польському банкноті в цілости перерисовано мотив жіночої голови з віночком у 8-ми кутньому обрамованню з 500 гривень Української Народньої Республіки у виконанні Ю. Нарбута. Наслідок цього розкриття Ковжуна був такий, що польська влада забрала з обігу свої нові банкноти...

Рисунки грошей Нарбута можуть служити прекрасним зразком, у якій мірі треба уживати емблематику на державних паперах, з'окрема як треба виображати тризуб /10 і 100 гривень, 100 карб. 1918 р., 500 і 1.000 гривень 1918 р., незакінчені рисунки - 250 карб., І гривня і 50 карбованців/. В агалі, державні знаки у виконанні Нарбута, це наше наочне свідоцтво державної спілости, наша гордість і слава.

Незвичайний твір, який також не має собі рівного в сучасній продукції, це проекти карт для гри. Мають вони поважний характер виховного чинника, де "королі", "дами" і "хлопці" змальовані в образі історичних українських діячів, як гетьмани, полковники та інші особи з старшинської провідної верстви. Тільки ці особи змальовані не в точній портретовій схожости, а лише з метою додержати стилістичну цілість. Бачимо тут П.Конашевича-Сагайдачного, П.Дорошенка, І.Підкову, Настю Апостолову та інше. При тім кожна історична особа має своє знамено, виконане надзвичайно майстерно, без зайвої бутафорії і без підкреслення знаку в загальній композиції. На превеликий жаль, ця праця Нарбута, так само, як і знаменита "Абетка", не були закінчені і видруковані.

З останнього періоду життя й творчости нашого великого мистця, треба відмітити його знамениту "Akte Narbutorum " - цей апогей замилування до славної української минувшини, може і надто романтичний, але пересякнутий непідробленою і відданою любовю до свого національного мистецтва і культури - до своєї Батьківщини. Тут яскраво підкреслено самобутність та оригінальність старовинної української культури, тому форма у пластиці й мові тут нарочито бароково-пишна та архічна. Повний текст заголовку цієї пам'яткової, родовідної книжки звучить так: "Akte Narbutorum" " - права, унѣверсала и крѣпости служачіе їх милости панам Нарбутам на власні їх покуплені ґрунта й чини з розних судових і судових мѣст виданни оним суть. Вік сімьнадцятий і вісімьнадцятий. У Глухові і Батурині".

"Akte Narbutorum " " - це неначе заповіт великого мистця і патріота для послідуючих поколінь, наказ шанувати і зберігати свою національну культуру, основою якої являється рід і родина та їх культивація - родовідна книга та документи про своїх батьків і прадідів.

Це була одна з останніх праць "Мазепинця полку Чернигівського - гербов і емблемат живописця".

В минулому році припадало 80 років з дня народження Юрія Нарбута, між тим проминуло уже 27 років з дня його смерти. Одначе то, що дав Юрій Нарбут протягом свого короткого 34 річного життя і всього 14 років творчої праці, перевищує усе, що було створене в галузі української графіки протягом першого півстоліття нашого віку.

---:::::---

Проф.Д-р Ярослав РУДНИЦЬКИЙ

ЩЕ ПРО РІДКІСНІ ІМЕНА СЛОВ'ЯНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЗОВНИЦТВІ

В статті про рідкісні імена слов'янського походження в українському назовництві /пор. "Рід і Знамено" ч.3/1947, стор.25-27/ ми навели таких 13 ономастичних рідкощів:

1. Борислав
2. Боронислава
3. Буйтур[x]
4. Ждан
5. Зореслав[x]
6. Казимир
7. Квітослава
8. Лада
9. Любомир
10. Людмила
11. Радомир
12. Світозар
13. Яр.

На основі дальших розшуків та інформацій можна збільшити це число йще такими фактичними даними:

14. Д а л и б о р - так підписувався галицький поет і вчений, член "Руської Трійці" Іван Вагилевич /1811-1866/, напр. в "Часописі Ческого Музеум" за р.1838 і ін.

15. С т а н и с л а в - так називався син одного з визначних представників Мазепинської еміґрації, небога гетьмана Мазепи, Андрія Войнаровського.

16. В'я ч е с л а в - ймення українського письменника Будзиновського й історика Липинського, поза цим рідко в українському назовничому матеріялі.

Коли ці три ймення сягають своїми початками до передісторичної, прослав'янської доби розвитку українського назовництва, то наведені нижче нові-висліди окремих теоретичних міркувань. Є це:

17. В і н о к - так іменував себе Степан Руданський /1830-1873/, перекладаючи своє грецьке ймення на українську мову.

18. Г о р і х, Г о р і ш о к - ймення сина одного з зах.-українських політичних діячів - Володимира Темницького. Дочка: Рута Темницька - відома українська декляматорка й рецитаторка з школи Кривіцької у Львові.

Ми певні, що дальші розшуки й збирання українського іменничого матеріялу збагатить наші дотеперішні скупі знання про українське особове назовництво й тому дозволимо собі прохати наших Вш.Читачів присилати до Редакції відповіді на наш назовничий запитник, а саме такі питання:

1/ Які хресні імена вживалися в селі чи місті, з якого Ви походите, чи з якого походить Ваш співрозмовник?
2/ Які були здрібнілі й згрубілі форми цих імен?
3/ Що рішало про вибір хресного імени? /церковна, іст.-національна чи теж родинна традиція, припадковість і тп./ Чи були подвійні імена?
4/ Які були прізвища в даному селі, чи місті?

---

x/ Прохаємо справити такі коректорські помилки в цій статті: на стор.26 замість "Буйтурник" - має бути "Буйтурчик", а замість "Зорєсдав" - Зореслав".

5/ Які були прозви, що вживалися на місці, або поруч прізвищ?
6/ Як пояснював народ поодинокі ймення й прізвища?
7/ Яка була офіційна, а яка неофіційна /народня/ назва місцевости?
8/ Як називали сусідні села людей із цієї місцевости, а як їх жартівливо прозивали?
9/ Як називалися окремі замешкалі частини поселення?
10/ Як народ називав довкільні луки, поля, луги, ліси, полонини, тощо?
11/ Які були назви гір, вершків, горбів, могил, скель, тощо?
12/ Як називалися річки, потоки, ставки, озера, заливи, тощо?
13/ Як народ пояснював собі повстання окремих назов?

-----:::::-----

Д-р М.АНДРУСЯК

РЕЦЕНЗІЯ ОВІ "ТРИЗУБА"

/З приводу рецензії М.М-ра в часопису "Рід та Знамено", зшиток 3, стор. 48-50 /.

В загальній оцінці моєї книжки про тризуб шановний рецензент признає її науковий характер, але в деяких своїх заввагах робить мені неслушні закиди.

Коли я в передмові зазначив, що "спеціалістам-історикам вона промощує шлях до дальших студій над тризубом", то не висловив я того, що спеціяліст-історик "зможе обмежитися" моїм коротким оглядом, як це підсуває мені п.М.М-р; тільки, подібно як праці А.Орешнікова, М.Таубе, Б. Рибакова, В.Січинського й інших, також і мій нарис приносить матеріял для наукової дискусії. Зведення ж вислідів дотеперішніх історичних дослідів над тризубом відтяжує дослідника в тому випадку, коли йому недоступна вся література тризуба. Пишу це на основі власного досвіду, тому що, навіть, у такій багатій на "Украйніка" й "Руссіка" Бібліотеці Наукового Товариства ім.Шевченка у Львові не можна було дістати в 1944 р. таких праць, як гр. І.І. Толстого - "Древнѣйшія русскія монеты вел. княжества Кіевскаго" /Петербург 1882/, чи П.М. Сорокина "О загадочныхъ изображеніяхъ на монетѣ Владиміра св. и его сыновей" /Археолог. Извѣстія и Замѣтки" 1894, Ч.10/, А.В.Орешникова "Новые матеріялы по вопросу о загадочныхъ фигурахъ на древнѣйшихъ русскихъ монетахъ /тамже/, Н.П. Кондакова "Русскіе клады" /СПБ 1896/ чи А.Заллета "Münzen und Medaillen" /Берлін 1898/, хоч деякі з них були в бібліотечному каталозі. Очевидно, праць з ділянки нумізматики з першої половини XIX ст., таких як А.Черткова: "Описаніе древнихъ русскихъ монетъ /1834/, S.Chadoir "Aperçu sur les monnaies russes et sur les monnaies étrangères qui ont en Russie depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours /SPB.1[illegible]/ й по російськи "Обозреніе русскихъ денегъ и иностранныхъ монетъ, употреблявшихся въ Россіи съ древнѣйшихъ временъ" /СПБ 1837-9/, Л.Рейхель "Die Reichelsche Münzsammlung in St.Petersburg" /PB. 1842/ та І.Сахарова "Лѣтопись русской нумизматики, отдѣленіе первое" /Пб. 1842/ в названій бібліотеці не було. Знову ж у словянському відділі університетської бібліотеки в Празі / Clementinum/ "Сборник статтей, посвященних П.Н.Милюкову", де міститься розвідка бар. М.А.Таубе, був під ключем так, що автор цих рядків, якому його львівська редакція нарису про тризуб пропала в цензурі разом з малюнками, мусів з чорновика відтворювати й текст і рисунки. Тимто стрінувся автор з докорами з боку рецензента.

Коли я пишу, що "в византійській державі слід шукати джерел української державности, а не в боспорсько-понтійській державі Мітридата", то це не значить, що я відкидаю з історії України історію тих народів, що мешкали в різних частинах сьогочасної української національної території, та про їх культурний вплив при формуванні культури прямих предків українського народу. Тимто в обсяг історії України старинних віків входить й історія Боспорсько-понтійського царства, проте не можна вважати Мітридата за українського володаря й ставити його поруч Богдана Хмельницького, бож він і походженням і культурою був чужий праславянам.

Не має слушности п.М.М-р, коли пише, "що анти в такій же мірі уважаються предками російського", та що "наука не має реальних матеріялів, що до їхньої культури ані що до терену їхнього розповсюдження". Навіть відомий з своїх дослідів над знаками Рюриковичів, совєтський історик Рибаков, у свій статті "Анты и Киевская Русь" не йде так далеко, як М. М-р, щоб уважати антів за предків російського народу, тільки, хоч не покликується на М.Грушевського вважає, що анти, а не варяги були творцями києво-руської, тобто української, державности. Польський дослідник первопочинів слов'янського державного ладу Освальд Вальцер /- posmiertne, - т. III, Львів 1937/ дошукується осередку держави антського володаря Боза над долішним Дунаєм. Вістки в історичних джерелах говорять за те, що держава антів об'єднувала тільки ті слов'янські племена, що мешкали в причорноморських країнах отже сьогочасні Україну й Болгарію та положені поміж ними Молдавію й Волошину, що щойно в середневіччі залюднилися волоськими пастухами з семигородських полонин. Тимто антів можна вважати предками тільки українців і болгарів, а не росіян. Все таки описи Йордана, Прокопія, Маврикія, Менандра Протектора й Агатія подають матеріяли до пізнання культури антів та їхнього розповсюдження.

Хоча М.Грушевський, подібно як і М.М-р, відноситься критично до утотожнювання Боза з Бусом у "Слові о полку Ігоревім", проте натяк про ґотські діви, що співають на березі до синього моря, дзвонять руським золотом та співають про часи Буса, промовляють таки за традицію антсько-ґотського зудару, представленого Йорданом в його історії ґотів.

Плетінковий орнамент у Володимировому тризубі вважаю "припадковим" тому, що тільки припадково так сталося, що цей орнамент знайшовся в знаку Рюриковичів, адже не маємо вісток, що інші князі веліли створити для себе знак по зразкам ірійсько-скандинавського плетінкового чи якого іншого орнаменту. Мушу признатися, що про упрощення плетінкового орнаменту на Україні під візантійським впливом, написав я під впливом історика грецького мистецтва, що своєї скромности та з інших причин просив мене не покликуватися на нього. Тимто я не мистецтвознавець, беру на себе цей гріх, доки властивий автор цієї думки не зможе прочитати моєї розвідки й рецензії на неї.

Брак симетрії в будові рамен при знаках Ізяслава І Ярославича та його синів велів мені вязати їх з скандинавськими прототипами, але я розчарувався, коли, після видрукування моєї книжки, авгсбурський часопис "Ну-Ґу" з 4 травня 1947 р. /ч.9, стор.14/ подав статтейку про реставраційну працю американського візантолога Томи Вітмора / Whitmore/ в храмі св. Софії в Царгороді. На поданій там ілюстрації маємо знак на капітелі одної з колон цього храма, що є подібний до знаку Святополка II Вяславича.

Згадуючи про знак на руничному камені, який подав у своїй праці про германсько-німецькі культурні впливи д-р Р.Смаль-Стоцький, я вважаю його знаком впливів княжої Руси в Скандинавії, подібно як і образ ярла Рогвельда. Вище признаю слушність твердженню барона Таубе, що в згаданому образі добачує тільки звязки посвоячення між цим ярлом та Рюриковичами. Ясно, що завдяки посвоячению Ярослава Мудрого з скандинавськими володарями йшли туди й культурні впливи.

Чому я подаю багато зразків Володимирового тризуба, вияснюю я на стор.17; а саме, "я не маю змоги на основі автопсії Володимирових монет ствердити, котрі з них є справжніми відбитками знаків на цих монетах". Ось проф.др. Михайло Міллер /"Рід та Знамено" зш.3, табл.7,рис. 15/ один з цих тризубів відносить Володимирові II Всеволодовичеві Мономахові, чого я з вище наведеної причини не міг зробити. Проте я вважаю за потрібне вкласти свою цеглину до дослідів над тризубом і в такому виді, тому що двічи пропадав мій рукопис приготовлений до друку, за другим разом через те, що я, користаючи з відвідин о.д-ра В.Кушніра, передав йому рукопис свого нарису з проханням надрукувати в Канаді - але така високопоставленалюдина не зацікавилася цією справою, а мій лист,в якому я питав о.дра Кушніра, що сталося з моїм рукописом, залишився без відповіди. Рисунку ж образу на руничному камені в Елінґе не мав я змоги вдруге відтворити, тимто прийшлось при виданні задовольнитися тільки зразками плетінки.

Проте дивно є, чому для п.М.М-ра "не зовсім зрозумілі" є рис.6, 7 а, 7 б і 8, коли я відсилаю до них при обговорюванні праць М.Таубе та Р.Смаль-Стоцького. Взагалі вияснення не полягає на довжині слів; коротко вияснюю все.

Вже після надрукування внижки появилася в пресі замітка нашого мистця Святослава Гординського, що велике і мале знамено УНР, приняте Центральною Радою в 1918 р., є твором не Юрія Нарбута, тільки Василя Кричевського, що слід справити в тексті моєї книжки.

На загал я вдячний рецензентові за його завваги, хоч, на жаль,не вірю в нове видання моєї книжки. "Тризуб", знаючи мале зацікавлення українського громадянства питанням походження свого національного знамена.

-----:::::-----

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ

Вельмишановний Пане Редакторе!

Я вже нераз, ще до війни, зустрічався з запитами,а то й з критикою, зверненою, помилково, у мою сторону у звязку з появою публікації п.О.Пастернака про походження тризуба. Тому ввічливо прохаю помістити у Вашому журналі "Рід та Знамено" мою прилюдну заяву у тій справі.

З а я в а

Подаю до прилюдного відома, що не маю нічого спільного з публікацією п.Онуфрія Пастернака п.з. "Пояснення тризуба герба Великого князя Київського Володимира Великого" /I вид. Ужгород 1920, II. вид.Прага 1941/ та не погоджуюся з його теорією, яка не має переконливого наукового обґрунтування.

Остаю з глибокою пошаною для Вас,Пане Редакторе.

Проф.Др Ярослав Пастернак.

-----:::::-----

З ДУМОК ПРО РОДОВІДНУ СПРАВУ

Д-р О.ПРІЦАК. "Дещо про наш історізм". Бюлетень НОУС. Квітень-травень 1944:
"Пошана до імен предків. Знов поставляю питання: - хто з нас зможе похвалитися знанням імен хоч би... п'ятого свого предка? І знов число тих, хто б позитивно відповів, буде не надто велике.
Бо хто ж з нас цікавиться родознавчими студіями, хто веде родове дерево, хто займається історією родів?
Стільки про нашу історичну пам'ять, про пошану й любов до свого минулого, про наш традиціоналізм".

А.М.САВЕЛЕВ. "Лекції по історії русской генеалогії":
"Ми не знаємо ні одного, хоч трохи культурного народу в світі, якийби так мало звертав уваги на своє минуле, так мало цінував би минулу діяльність своїх предків, як то робить великорусский народ, в якому примічаємо ми певну відсутність самопізнання, поваги до себе, а тому й саморозуміння".

І. АКСАКОВ. "Пам'ять про своїх предків, почуття роду - добре почуття, почуття історичне, цілковито достойне пошани".

А.С.ПУШКІН. "Непошана до предків є першою ознакою дикости, неморальности".

І З'ЇЗД УКРАЇНСЬКОЇ РОДОВІДНОЇ УСТАНОВИ НА ІЗГОНАННІ

1947 рік залишиться в житті УРУ пам'ятним роком.

В тому році УРУ розвинула свою організаційну діяльність по оформленню та об'єднанню українських родів, розпочала видання часопису "Рід та Знамено", відбула І З'їзд УРУ та І Снем представників знаменованих родів й положила основи Інституту Родо — та знаменознавства.

Ці події в житті УРУ важливі своїми наслідками. Тут було не тільки завершено організаційні форми Установи. Тут було намічено й дальші шляхи її розвитку.

І З'їзд відбувся 11-12 жовтня 1947 р. в Майнц-Кастелі.

На З'їзд прибули діячі УРУ, наукові сили, що працюють в часопису "Рід та Знамено", представник Вільної Української Академії Наук, представник від Центрального Представництва Української Еміграції.

Прибули представники привітали З'їзд від своїх установ.

Зачитано було одержані привітання.

Від Пані Гетьманової Ол.С к о р о п а д с ь к о ї: - "Вітаю Жальний З'їзд, одночасно щиро вітаю й ті завдання, що їх поставила перед собою Українська Родовідна Установа. Завдання ці дуже тяжкі, особливо в сучасних обставинах, але осягнення їх принесе, безумовно, велику користь для нашої української історії. Свого часу я сама зробила певну генеалогічну працю роду Скоропадських. На практиці я переконалась, що всі, до цього часу видані праці Модзалевського, Лукомського, Лазаревського, Нарбута та інших - всі вони є далеко недосконалі. Власне тому я ще більше вітаю почин "Української Родовідної Установи".

Від Й.ВП. Митрополита ПОЛІКАРПА:
"Щиро вітаю І-й З'їзд УРУ на еміґрації і бажаю його учасникам успіху в праці".

Від проф.д-ра М.АНДРУСЯКА: "Не маю змоги взяти участь в З'їзді. Засилаю сердечне привітання".

Від п.А.БІЛОУСА: - "Сердечно вітаю З'їзд".

Від Маґ.І.КОРОВИЦЬКОГО:-"Дуже шкодую, що не вдасться мені побувати на З'їзді. Прийміть моє щире побажання успіху в працях З'їзду."

Від Ю.КОСАЧА: -"Дуже жалую, що не можу прибути. Сердечний привіт З'їздові УРУ".

Від Проф.Д-ра З.КУЗЕЛІ: -"Щиро дякую за запросини на перший З'їзд вельми цінної установи і шлю бажання якнайкращих успіхів. Сам особисто, хоч дуже хотів би,не зможу прибути, бо саме в цьому часі маю пленарне засідання Допомоги Українському Студенству".

Від інженіра С.КУНИЦІ: -"Дякую за запросини. Переобтяжений під цю хвилю роботою, не зможу прибути. Пересилаю найліпші побажання З'їздові".

Від сотника Д.ПЕРЕЦЬ-ЛИМАРЕНКА: - "Лежу в лікарні й не можу прибути на З'їзд. Сердечно вітаю З'їзд УРУ і бажаю конструктивних вислідів його праці".

Від п.ЧЕПИКА: -"Бажаю З'їздові якнайкращих успіхів у праці".

Від проф. К.МОЩЕНКА: - "Радіючи з кожного прояву українського культурного життя на чужині, від щирого серця вітаю ініціятиву скликання З'їзду в такій важливій справі. Прошу передати від мене найщиріше привітання прибулим на З'їзд українським вченим та побажання найбільших успіхів в їх праці".

Від Проф.Д-ра О.ОГЛОБЛИНА: -"Стан мого здоровля не дозволивъ мені вирушити в таку далеку путь. Прошу переказати учасникам З'їзду мій сердечний привіт і найщиріші побажання З'їздові успіху в його праці".

Від Проф.Д-ра ЯРОСЛАВА ПАСТЕРНАКА: -"Бажаю найкращих успіхів З'їздові".

Від Проф.Д-ра І.РОЗГОНА: "Сердечно вітаю Учасників З'їзду УРУ. Бажаю найкращих успіхів в працях З'їзду. Разом з тим висловлюю подяку ініціяторам і основоположникам цієї великої справи. Щасти Боже.

Від Інженіра І.САПІГИ: "Не маючи спроможности прибути особисто на З'їзд, пересилаю цією дорогою найліпші побажання З'їздові успішної та плідної праці. Розглядаючи заснування УРУ як відрадне в наших умовах і дуже потрібне з національного боку явище, дозволяю собі переслати Управі УРУ за її ініціятиву і віддану працю українське Спасибіг".

Від Капітан-Лейтенанта Святослава ШРАМЧЕНКА: -"Щиро вітаю всіх присутних на 1-му З'їзді УРУ та бажаю повного успіху нарад".

На З'їзді були виголошені наступні доповіди:

1. Д-р З.СЕНЮТОВИЧ-БЕРЕЖНИЙ: -"Про західно-европейську, українську та польську геральдику".
2. Проф. Д-р М.МІЛЛЕР: - "До питання про старі українські знамена".
3. Проф. Д-р Я.РУДНИЦЬКИЙ: "Українське назвознавство".
4. Д-р В.ЗАЦЯК:-"Українське Боярство XIII-XIУ ст. та його державнотворча роля".
5. М.ШИНСЬКИЙ: - "Українські Державні Відзнаки".

Незачитаною лишилася доповідь Проф. Д-ра О.ОГЛОБЛИНА: "Листи Юрія Нарбута до Вадима Модзалевського р.р. 1912-1918".

Всі ці доповіди будуть надруковані незабаром в окремій книзі

"Праці І З'їзду УРУ".

Кількість гостей на З'їзді доходила до 70 осіб.

З'їзд пройшов при великому зацікавленні учасників.

Одночасно з З'їздом відбулася й перша українська родо-знаменовизна виставка. Перша виставка була невелика, складалася з припадково набутих експонатів.

На виставці можна було простежити роботу УРУ та переглянути знамена, що їх тепер прийняли роди, а також знамена старі, узнані за родами.

На З'їзді рішено було відбути ІІ З'їзд УРУ на весні 1948 р.

В ілюстрації цього числа подаємо 4 пропам'ятні світлини з 1-го З'їзду.

В тих же днях відбувся й І Снем Представників Знаменованих Родів, звіт з якого умістимо в наступному числі "Рід та Знамено".

Обов'язком кожного роду, знаменованого в У Р У, оплачувати всі видання У Р У, що надіслано їм.

По одержанні цього числа часопису "Рід та Знамено" негайно перекажіть 8 мар. на покриття коштів друку.

ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ НАЗВОЗНАВЧИЙ З'ЇЗД НА ЕМІҐРАЦІЇ

Що зацікавлення назовництвом /ономастикою/ зростає серед українських наукових кіл, про це свідчить перший український назвознавчий з'їзд, що відбувся в українському таборі Ляґард в Ашаффенбурзі в днях 7-8 листопада ц.р., На ньому виголошено й продискутовано ряд доповідей із ономастики /назвознавства/. Брали в ньому участь крім мовознавців, ще й інші фахівці в наукових ділянок, що посередньо, або безпосередньо, заторкують назвознавчі питання /історія, краєзнавство, етнографія тощо/.

Перша доповідь керівного члена Мовознавчої Групи УВАН, проф.д-ра Ярослава Рудницького була присвячена "Проблемі трансформацій в українському місцевому назовництві". Автор проаналізував звукові й словотворчі зміни в назвах із українського мовного терену, порівнюючи їх із відповідними змінами в апелятивах /ґатункових зменниках/ та ствердивши в висліді більшу консервативність у перших. Окремо торкнувся проблеми т.зв. деформацій у назвах.

Дуже цікава й багата фактичним матеріялом була доповідь проф.Аркадія Животка на тему: "До топоніміки українських земель Вороніжчини". Прелеґент, добрий безпосередній знавець цих земель, дав незвичайно цінні й подекуди досі невідомі матеріяли про топономастику української Вороніжчини. Окремо спинився він над поясненням і походженням назви "Острогозьке" та формою назви "Подонь", обстоюючи таке, а не інше її закінчення. Жива й довга дискусія над доповіддю внесла деякі нові дані, особливо щодо пояснення поодиноких місцевин.

Доповідь проф.Володимира Січинського "Про назву Роксоляни", не вважаючи на свій спеціяльний характер, дала багато цікавого й нового про згадану назву. Прелеґент завдав собі труду зілюструвати не тільки в історичній перспективі свідчення про цю назву, але теж і її географічне розпоширення, презентувавши слухачам окрему мапу, де були зазначені всі терени, до яких відносилася вдавнину назва "Роксоляни".

Зголошені на цей з'їзд дві інші доповіді, а саме проф.д-ра Ярослава Пастернака про "Походження назви Галичина" та мґра Володимира Мацюка: "На пограниччі історії й топоніміки. Методологічні завваги" - не відбулися; їх відкладено до чергової конференції.

Закінчуючи цю першу назвознавчу конференцію українських науковців на еміґрації й зробивши підсумки з праці, проф.Рудницький вказав на потребу збирання назовничих матеріялів по українських таборах на еміґрації. Мовознавча Група УВАН вирішила в травні 1946 приступити до цієї акції, притягаючи до співпраці широкі кола українського громадянства. Для тієї цілі видруковано кремий запитник /"квестіонар"/, що в 13 питаннях обхоплював увесь можливий матеріял із особового й місцевого назовництва. Цей запитник розіслано по таборам, а деякі осередки передруковували його самі й роздавали між охочими допомогти справі. В сумі зібрано такою дорогою за час від вересня 1946 до вересня 1947 коло пів сотні відповідей із різних місцевостей України, що містять у собі цінний матеріял із призабутої в нас ділянки особових імен, прізвищ, прозв та місцевих назв. Проф. Рудницький звернувся при цій нагоді до появних таборян із поновним проханням іти в допомогу праці і виповняти назовничий запитник для наукових цілей.

Я. Р-ий.

Від Редакції:
Редакція "Рід і Знамена", доцінюючи значення назвознавчих студій, пере-

друкувала запитник УВАН /ч.2, стор.45 і ч.3, стор.37/ й прохає Вш. читачів прийти в допомогу в праці, виповнюючи цього запитника, й пересилаючи матеріял на адресу Редакції.

З НАШОГО МИНУЛОГО

Нобілітація "ребелізантів"

По Конституції 1578 р. право короля нобілітувати було обмежено, "аби плебеї не були піднесені в шляхетство, єдине на Соймі за відомістю Панов Рад". Але лише конституція з 1601 р. остаточно й в цілості перенесла в компетенцію соймів право нобілітації.

Коли пронеслася буря повстання гетьмана Богдана Хмельницького, саме життя поставило знову питання станових прав і обов'язків, а покозачені шляхтичі опинилися перед прикрим для багатьох з них фактом, що Річ Посполита, дивлячися на них як на зрадників і ребелізантів /бунтівників/, за шляхтичів більше не вважала.

Це відносилося до всіх шляхтичів, що були в лавах козацьких, за винятком лише тих, які могли довести, що йшли з козаками "нолентес", тобто з примусу.

Зовсім ясно, що втративши шляхетство, губили ці "бунтівники" і своє право на маєтки та землі. Тому становиться вповні зрозумілим пункт 5 зборівського договору між Хмельницьким і Польщею /1649 р./ який гласить:

"Шляхтичі, як релігії грецької, так і римської, які підчас того замішання якимбудь способом перебували при війську запорізькому, Його Королівська Високість то все пробачає й переступство їх покриває. І, якби хоч що під котрим упрошано, як з добр спадкових, так і ленних, чи котрого інфамовано, то тому, що то все діялося в сучасному замішанні, має бути знесене соймовою конституцією.

Цей договір незабаром перетворився лише в історичний документ, зміст якого скасували нові події. Між тим життя вимагало своє та, коли воєнчий пожар тимчасово пригаснув, показачена шляхта, що була під Польщею, почала шукати шляхів, щоб добитися сеймової нобілітації, яка б мала наслідком "знесення інфамії" та "привернення чести"

Ходило безумовно не так о "поворот чести", як о справах реальних, вказаних вище. Крім того, кожна нобілітація була звязаною з "декларацією ласки" Королівської, новими наданнями землі та ствердженням прав на старі маєтки. Бували, але рідкі випадки, коли нобілітація відбувалася без декларації ласки короля. Так, брат Івана Золотаренка, полковника Ніжинського /+ 1655/, Василь, був нобілітований в 1659 р., але без "надання дібр", з огляду на його "плебейське походження.

З видних діячів історії, які пройшли через таку небілітацію, згадаю гетьмана Івана Виговського та сина Великого Гетьмана, Юрія Хмельницького. Обидва вони залишилися при свойому старому знамені "Абданк".

Взагалі згадані нобілітації рідкістю не були, але треба підкреслити, що "очищені грішники" при першій нагоді починали "грішити" знову. Так було з полковником брацлавським Остапом Гоголем, який нобілітувався двічі /в рр.1660 і 1676/ і Павлом Тетерею-Моржковським, що був нобілітований також двічі /в рр.1659 і 1661/. Сойм

Одже, як раз тому в інструкціях послам козацьким на загальний варшавський 1664 р. говориться в пункті 41 про те, щоб тому з шляхтичів, хто "був в реєстрі козацькім, нічого не шкодило і не зменшувало ніяк його гонору.

Д-р С.

МАТАРІЯЛИ

Українські Державні Інсиґнії

Д-р Степан Басан в статті "Галичина в 1948 р.", в Календар-Альманах" на 1948 р., подає: "Головна Руська Рада подбала, і то ще в 1848 р., про український національний прапор, національне знамено й національний гімн.

Національним українським прапором став блакитно-жовтий прапор: - блакитна барва вгорі, жовта вдолі. Знаменом був жовтий стилізований лев на блакитному полі. Той прапор і те знамено стало опісля державними в Західньо-Українській Народній Республіці, на основі окремого закону Національної Ради у Львові 13 листопада 1918 р.

Національним гімном галицьких українців став вірш о. Івана Гушелевича з 1848 р. - "Мир вам, браття, всім приносим", незугарній мовою, змістом і мелодією, що його співали в Галичині при всіх наших національних обходах і святах аж до початку 20-го ст., коли в загальне вживання увійшов загально-український гім "Ще не вмерла Україна".

ЛЮДИ Й ПОДІЇ

Привітання.

З нагоди іменин Його Ексцеленції Апостольського Візитатора, о. Миколая Вояковського, член Ради УРУ, Д-р В. Сенктович-Бережний, склав йому візиту та передав в імені Управи УРУ найліпші побажання. Підчас авдієнції, яка тривала більш ніж півгодини, Його Ексцеленція розпитували про історію виникнення УРУ, її працю та мету й висловили бажання ближче запізнатися з її діяльністю.

Чи відновлення дворянства?

В часопису "Правда" з червня 1947 р. подано дрібним шрифтом коротку, але характерну замітку. Ленінградське геральдичне т-во, яке, ніби, існує з 1920 р., виголосило перед совітськими достойниками доповідь, що бажано "для укрепления фамилий в Советах", щоб роди приймали "частним порядком гербы".

"Архів Департамента Геральдій".

Як довідалися ми з певних джерел, "Архів Департамента Геральдій" в Ленінграді уцілів. В тому Архіві знаходяться неоцінімі джерела для українського знаменництва, які, по майбутньому мировому договорі з Москвою, повинні бути звернені Україні й передані УРУ.

ПО СТОРІНКАХ ЧАСОПИСІВ

Проти розбиття родин

Сотник Богдан Панчук, представник Центрального Українського Допомогового Бюра в Лондоні, вислав до Женевської Конференції ІРО листа /6.11.1947/ з своїми ґрунтовними заввагами в справі переселення ізгоїв /"Час", ч:50,

1947.

В точці 2-й свого листа торкається Б.Панчук справи розбиття родин при переселенні.

"2. Деякі держави вибирають наймолодший і найбільш придатний до фізичної праці елемент, а відкидають слабших і старших членів тої самої сім'ї, що залишаються часто на ласці рідні й приятелів, або допоміжних установ. Якщо немає можности еміґрації більшими, організованими групами, то треба дозволити виїжджати цілими родинами разом, так, щоб здатні до праці могли удержувати старих і слабих членів родини. Теперішня система вибирання вже розділила багато родин і це впливає некорисно й на психічний стан тих, що виїхали, і на тих, що залишилися. Перспектива розлучення з матір'ю або з іншими найближчими рідними стримує декого від еміґрації. Часом бажання покинути Німеччину чи Австрію є сильніше, але таких випадків буває щораз менше. Треба усвідомити собі, що дуже велика більшість ДП втратила все, що мала. Тепер їх примушують виректись одинокої річи, що їм ще залишилася, а саме родинного життя. Трудно повірити, що в році 1947 від народження Христа, у нашому християнському світі могли б найтись члени нинішньої конференції, що дивилися б холоднокровно й без хвилювання на цю справу".

БІБЛІОГРАФІЯ

В німецькому журналі "Familie, Sippe, Volk, Berlin, 1941-X уміщено статтю за підписом Professor Basil von Arseniew, та під назвою "Ueber den kleine russischen Adel".

Стаття та має для нас певний інтерес, тому подаємо нижче, в найкоротшому та найстислішому вигляді, її зміст. Автор починає з того, що на Україні переважала дрібна шляхта. Її формування - гетьманська доба 1648-1782 р.р., до якої й відноситься більшість шляхетських домів. Лише дуже небагато родин своїм походженням належать до часу перед поєднанням України з Москвою. На зразок цих виїмкових найстаріших домів, автор наводе Достоєвських, що походять від Аслан-Мурзи Чилібея, що приїхав на службу з Золотої Орди до Москви в 1389 р. До цього ж дня належать роди Арсеньєвих, Сомових та Ртищевих. Але у всіх них в родословних є прогалини. Після заведення в 18 ст. кріпацтва на Україні, потомки військової старшини набули право володіння кріпаками, а з указа Катерини 1785 р., також право запису до шляхетських книг. Багато заможних людей намагається придбати ці привілеї. В наслідок того починається підробка документів, яка набуває такого розміру, що в Бердичиві виникла і процвітала ціла "фабріка шляхетських грамот". Посилаючись на статтю Вересаєва в журналі "Звезда" 1933 р., автор подає, що родовідні документи М.Гоголя - також підроблені. До теми підроблювання шляхетських документів на Україні, автор вертається двічі, намагається всіма засобами ту тему роздмухати й в такий спосіб створити враження фальшивости значної частини української шляхти. На доказ того наведе, що українські депутати Катеринінської Комісії по складанню наказа, зробили заяву, що більшість українських шляхетських родів не має документів, бо їх було розгублено підчас постійних воєн. А 15-20 років пізніше, підчас реєстрації, на Україні виявилося 100.000 шляхти. Далі автор вказує на походження багатьох родів від леґендарних, тобто також фальшивих осіб. Указом 1835 р. українську старшину зрівняно в правах з російськими офіцерами та державними урядовцями.

Більшість шляхетських грамот знаходилася в Київському Центральному Архиві, устаткованому в р.1852. В 1890 р. в цьому Архиві зберегалося 5.885 актових книг та звиш 400.000 окремих грамот. Частина їх була видана під назвою "Архив Юго-Западной Россіи."

Вже в 16 ст. українська шляхта посилала свої синів закордон для освіти. Західний вплив відбивався також в тому,що вже в 17 ст. українська шляхта уживає емблеми і печатки. 20.I.1797 р. Павлом I був виданий маніфест про загальну гербову книгу Російської імперії. Далі автор наводе бібліографію до історії української шляхти, виключно на російській мові, причому,не знать чого,- не наводе О.Лазаревського. Також наводе кілька розвідок, присвячених окремим українським родам, що були опубліковані закордоном, на еміграції, як то: генеалогія Гудовичей,надрукована Гр.Ф. Уваровим в Ниці в 1938 р., генеалогія Орликів,надрукована в Нью-Йорку в 1938 р., тамож потомки Орликові, що називалися Майбороди та Буймістрови. Генеологія Трутовських була надрукована в журналі "Новик" в Нью-Йорку, в 1939 р. Далі автор до українського шляхетства тулить донськи шляхетські роди, родівництво яких було опубліковано Савеловим, як от Орлових, Бобрікових та Егорових. Згадує за те, що багато старої російської шляхти набуло земель на Україні і там повернулася на українську шляхту. В 1775 р. Марія-Терезія видала у Львові наказ, за яким українська, як і польська шляхта визнавалася в шляхетських правах во всіх країнах Священо-Римської імперії. Наводиться кілька прізвищ української шляхти, що збереглися на еміграції - Скоропадські, Розумовські, Кочубеї, Дорошенки, Стаховичи, Денісови /останні - знову з донської шляхти/. На початку часопису, до статьї, додана добра світлина Києва, з загальним виглядом з гори на Поділ. Загальне враження та висновки.

Наведена стаття - типова аматорська писанина, що могла з'явитися лише в Німеччині,для німців, незнайомих в масі з історією України й її шляхти.

Як то видко й з короткого огляду змісту,в статті немає певного плану і вона вражає сумбурністю викладу, неповязаністю та випадковим характером наведених матеріялів.

Автор виявляє повне незнання історії, та навіть і самого факту існування правобережної української шляхти - Київщини, Волині, Галичини, Поділля, що саме й творила найстаріше українське Лицарство / Uhradel /.

Таке ж повне незнання і літератури з історії української шляхти та знаменознавства в польській мові. Між тим ця література - основна і, без її знання, годі що говорити за українську шляхту. /Праці Папроцького, Веріги-Дворовського, Нісецького, Малиновського,Пекосинського, Вітига,Шеліги -Зерніцького та інш./

Загальне завдання статті - оплюгавити згори "малоросійське" шляхетство, яке з'явилося ніби то лише з часів Хмельниччини, мало "хлопський" характер, а значна частина його базувалася на підроблених паперах. Для денаціоналізації української шляхтиц автор увесь час змішує її з зайшлою на Україну російською, сербською та сусідньо-донською.

В такий спосіб знайомить Европу з українською історією та культурою колишній царський віце-губернатор, потім професор /не знать якого Університету та дисципліни/ "малоросійський шляхтич Фон-Арсеньєв."

М.М.

-- о --

Д-р Євген ГРИЦАК: „Імена учнів та учениць української гімназії в Ярославі". Звіт державної гімназії з українською мовою навчання за шк.рік 1942/43. Ярослав 1943, стор. 3-11.

Коли відмічуємо цю нову працю відомого нашого передчасно помершого, українця-мовознавця,то не тільки тому, що вона одна з незвичайно рідких

у нас статтів на ономастичні /назовницькі/ теми. Вона вказує передусім на те, що при добрій волі й охоті працювати для забачення української культури можна знайти час, і за виснажливими обов'язками в школі, й ще на те, що наукову працю, коли йде про збирання матеріялу, можна вести теж і поза, т.зв. центрами з університетськими книгозбірнями. Після аналогічної статті в "Рідній мові" за 1938 рік про "Особові імена учнів Перемиської Української гімназії" розглядає д-р Грицак у своїй новій роботі хлоп'ячі й дівчачі імена української гімназії в Ярославі. Автор не аналізує їх за принципами мовознавчого досліду, обмежуючи тільки тут і там ствердженням, що таке й таке ймення чуже. За те цікавить його передусім статистичний бік справи, а саме питання, які імена виступають найчастіш серед ярославських учнів та учениць та при цьому інше питання, а саме - "чим керуються родичі при виборі імен для дітей? Щодо першого, то автор стверджує, що найчастіші ймення для хлопців у цьому середовищі, це ім'я "Володимир", по цьому йде "Іван", опісля ж "Богдан" та "Роман". Дівчатам дають передусім ім'я "Марія", після нього йдуть: "Ірина" і "Ганна". Подібні відносини панували - як це підкреслює автор - і на пермиському ґрунті, так що його ствердження можуть бути важні взагалі для західньо-українських теренів. Коли йде про питання, чим керуються батьки при підшукуванні імен для своїх дітей, то підкреслює д-р Грицак передусім родинні огляди /ймення дідів дитини, або інших родичів, при чому береться під увагу славність чи визначність, або "щасливість" окремих осіб, а дуже часто роблять це з самого пієтизму до них. Буває що вибирають імена рідкі навмисне, щоб таким робом відзначити дітей неначе вивищити їх і заімпонувати своїм сусідам, знайомим мешканцям села чи міста. З інших психологічних моментів, що рішають при підборі ймення для дитини, треба відмітити загально поширений звичай серед українського простолюддя надавати ім'я святого, що припадає на день народження. Цікаве авторове ствердження, що при староукраїнських, до - християнських, імен, чи дороблених на їх зразок /за автором "поетичних"/ як наприклад "Квітослава", "Зореслава", "Звенислава", "Калина", "Дзвінка" тощо, священики вимагали давати теж християнське /грецьке, або жидівське ім'я. Дітям неправого ложа давали нераз гірші, т.зв., погані імена, або рідкі, щоб так їх відзначити від інших дітей. В дальших розділах своєї цікавої розвідки обговорює автор коротко імена селянських і робітничих дітей, імена священичих дітей та врешті подвійні, а то потрійні імена, підкреслюючи, що звичай давати дитині більше імен не наш, він повстав без сумніву під польським впливом. Тим то і явище те виступає дуже замітно саме на західніх землях. Друге чи третє ім'я надають часто з родинних оглядів, щоб зробити приємність якійсь особі з родини або кумам, що тримають дитину до хресту. Буває й таке, що як мати полька, то стараються дати дитині друге ім'я, що наближувало б її до поляків, чи родинних традицій матері. Друге чи третє ім'я дають теж з огляду на свято, яке було при народженні дитини. Буває врешті, що батько і мати не можуть погодитися на одне ймення і тоді дитина дістає обидва. Як бачимо, стаття д-ра Грицака розглядає багато цікавих питань із родинного життя, традицій, зв'язаних із найменування дітей. Як така має вона безперечну вартість не тільки для мовознавства /назовництва/, але теж і для етнографії. Зокрема цінний є статистичний матеріял, що його автор наводить в окремих розділах праці.

Треба дуже жалкувати, що передчасна й ненадійна смерть перервала працю д-ра Грицака на полі назовництва. Чужа земля, в якій він спочив, хай йому буде легка.

Д-р Ярослав Рудницький

-----ooo-----

"УКРАЇНСЬКА РОДОВІДНА УСТАНОВА"

"У.Р.У." - це об'єднання українських знаменованих родів.

Основне завдання "У.Р.У." - оформлення й скріплення українських родів та наукове дослідження й розроблення питань з родівництва та знаменництва.

Оформити й знаменувати свій рід може кожний чесний, характерний українець.

"У.Р.У." в своїй діяльності:

1. Допомагає оформленню українських родів та дає вказівки в провадженні їх.
2. Виробляє родові знамена та затверджує їх за родом.
3. Реєструє українські роди та затягає їх до Української Родовідної книги.
4. Провадить родовідні пошукування.
5. Допомагає виправленню скалічених прізвищ.

Хто хоче оформити й назавжди закріпити свій рід, тому "У.Р.У." висилає поучення про вступ до "У.Р.У."

ВИДАННЯ "УКРАЇНСЬКОЇ РОДОВІДНОЇ УСТАНОВИ"

1. Поучення про впис до "Української Родовідної Установи". 1946 /30x21/ 8 стор.
2. "РІД ТА ЗНАМЕНО". Часопис. Видано дотепер зшитки 1,2,3 і 4, що творять річник за 1947 р. /30x21/
3. ІСТОРИЧНІ ЗНАМЕНА, Випуск І. - 4 листівки з 16 знаменами українських гетьманів, роботи М.Битинського.
4. Проф. В.КОЗЛОВСЬКА - "Місце знахідки цегли з Володимировим знаменом". 1947. /30x21/. 2 стор. Відбитка.
5. Б.ЯСЕНЧИК - "Вадим Модзалевський - український родознавець". З 2 портретами. 1947. /30x21/. 6 стор. Відбитка.
6. Проф. В.КОЗЛОВСЬКА - "Клейна на посуді князівської доби". З 24 малюнками. 1947. /30x21/ 8 стор. і таблиця малюнків. Відбитка.
7. Проф. Д-р О.ОГЛОБЛИН - Матеріяли до родословної Косачів". 1947./30x21/ 3 стор. Відбитка.
8. Статут "Української Родовідної Установи" 1947. /30x21/ 7 стор.,з додатком Нарису Укладу "У.Р.У."
9. М.МІЛЛЕР - "Потомство князя Готшалка" 1947 /30x21/. 3 ст. і мал. Відбитка.

У.Р.У. купує й добре платить за геральдичні та генеологічні публікації,зокрема видання про українське державне знамено та прапор, а також видання "Шляхти Загродової". Прохаємо відступити їх "Українській Родовідній Установі",або на короткий час випозичти для перефотографування.

В звязку з замовленнями на печатки та обручки з печатками /сигнети/ прохаємо українських ритівників /граверів/ та золотарів /ювелірів/ зголосити свої адреси до "Української Родовідної Установи".Хто знає адреси ритівників і золотарів,прохаємо нас повідомити.